

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
факультет соціології
кафедра соціальних структур та соціальних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:
«ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ:
ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ»

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Освітня програма «Гендерні студії»

Освітній рівень: магістр

Кваліфікація: магістр соціології

Виконавець:

Самелюк Софія Олегівна,
студентка магістратури

Науковий керівник:

Набруско Ірина Юріївна
доцент, кандидат філософських наук

Магістерська робота допущена до захисту
рішенням кафедри *соціальних структур та соціальних відносин*

Протокол № _____ від «___» _____ 201__ р.

Зав. кафедри _____ проф. Куценоко О.Д.

підпис

Київ 2020

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового
керівника

ініціали,

прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата

захисту

Голова ДЕК

підпис

ініціали,

прізвище

Члени ДЕК

підпис

ініціали,

прізвище

підпис

ініціали,

прізвище

підпис

ініціали,

прізвище

підпис

ініціали,

прізвище

Секретар ДЕК

підпис

ініціали,

прізвище

АНОТАЦІЯ

У дипломній роботі представлено дослідження трудових міграційних процесів, надання їм загальної характеристики, виявлення особливостей трудової міграції на території України, а також гендерних аспектів трудової міграції Івано-Франківської області. Теоретичним обґрунтуванням виступають погляди, запропоновані зокрема Томасом Файстом, який розглядав міграції за допомогою теорій різного рівня, а також було використано теорію Л. Сжаастада, що посідає одне з провідних місць у теорії «людського капіталу». З урахуванням його теорії було побудовано ряд питань в анкетуванні з метою дослідження прибутковості та отримання додаткового доходу як причини трудової міграції.

Однак варто зауважити, що внаслідок поширення пандемії COVID-19 здійснити глибоке інтерв'ю не вбачалось можливим, з огляду на дану ситуацію було вирішено провести вторинний аналіз попередніх досліджень у наведеній тематиці, що торкаються проблематики дослідження.

Окрема увага відводиться представленню соціально-історичним тенденціям особливостей трудової міграції в Україні та статистиці, щодо світової міграції з Західного регіону України, зокрема Івано-Франківської області. Робота виконана шляхом описового соціологічного дослідження – анкетування та аналіз вторинних даних. Проведене дослідження продемонструвало наявність фемінізації трудової міграції в Івано-Франківській області. Отримані висновки можуть бути залучені до публічного обговорення та поштовхом до першочергового питання легітимізація трудової міграції з країнами, до яких здійснюється найбільша кількість відтоку населення з Івано-Франківської області та України в цілому.

Ключові слова: міграція, міграційний процес, трудова міграція, анкетування, описове соціологічне дослідження, вторинний аналіз даних, Івано-Франківська область, Україна.

ABSTRACT

Master thesis presents the study of labor migration processes, giving them a general description, identifying the features of labor migration in the territory of Ukraine, as well as gender aspects of labor migration in Ivano-Frankivsk region. The theoretical justification is the views offered in particular by Thomas Feist, who considered migration through theories of various levels and also used L. Schaastad's theory, which occupies one of the leading places in the theory of "human" capital. Based on his theory, a number of survey questions were constructed to investigate profitability and generate additional income as a cause of labor migration.

However, it should be noted that due to the spread of the COVID-19 pandemic, it was not possible to conduct an in-depth interview, and in view of this situation it was decided to conduct a secondary analysis of previous research on the topics concerned.

Particular attention is paid to the presentation of socio-historical trends of labor migration in Ukraine and statistics, regarding world migration from the Western region of Ukraine, including the Ivano-Frankivsk region. The work was carried out by means of the described sociological research - questioning and analysis of secondary data. The study showed the feminization of labor migration in the Ivano-Frankivsk region. The findings can be drawn to public discussion and to the urgent issue of legitimizing labor migration with the countries to which the largest outflow of population from Ivano-Frankivsk region and Ukraine as a whole occurs.

***Key words:** migration, migration process, labor migration, questionnaire, descriptive sociological research, secondary data analysis, Ivano-Frankivsk region, Ukraine.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: СОЦІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИДИ	10
1.1. Поняття, ознаки та сутність міграційних процесів серед населення.....	10
1.2. Соціально-економічне значення міграційних явищ для розвитку України.	19
1.3. Види та показники міграційних процесів населення	25
РОЗДІЛ 2. ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	35
2.1. Сутність трудової міграції, її особливості та тенденції в Україні	35
2.2. Гендерні аспекти трудової міграції в Україні	50
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	60
3.1. Дослідження стану трудової міграції Івано-Франківської області: ретроспективні аспекти	60
3.2. Гендерні аспекти трудової міграції на території Івано-Франківської області	64
3.3. Особливості міграційних процесів в Івано-Франківській області у порівнянні з іншими областями Західної України	70
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Актуальність теми. Міграція населення – один із складних суспільних процесів, тісно пов'язаний з економічними, політичними й іншими змінами в суспільстві. Процес міграції приводить не тільки до переміщення значних мас населення в межах або за межі держав, але й істотно впливає на різні сторони життя суспільства, на економічний розвиток. Зокрема, під впливом міграції змінюється чисельність населення країн і регіонів, пропозиція трудових ресурсів на ринках праці, змінюється статево-вікова і сімейна структури, стереотипи демографічної поведінки людей. Показники міграції – виразні індикатори економічного стану і соціальної політики держави.

Теоретична основа дослідження. Дослідження у сфері міграції здійснювало багато науковців, серед яких слід виділити: Ю. Бузницький, А. Бабенко, В. Колпаков, О. Кузьменко, О. Малиновська, В. Новік, В. Олефір, С. Пирожков, О. Піскун, І. Прибиткова, Ю. Тодика, П. Чалий, С. Чехович, О. Шамшур, В. Шаповал, М. Шульга та інших. Серед зарубіжних науковців варто виділити дослідження таких вчених як: Г. Бекер, К. Бланко, А. Барретт, Б. Кушінг, М. Грінвуд, Е. Катз, Щ. Старк, С. Робінсон, Н. Томс, І. Валлерстейн та інші. Результати досліджень цих вчених слугують важливим науково-практичним значенням для майбутніх досліджень сучасних міграційних процесів. Водночас зміни економічного, соціального та політичного характеру впливають на стан міграційних процесів та вимагають постійної уваги.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи виступає дослідження трудових міграційних процесів, надання їм загальної характеристики, виявлення особливостей трудової міграції на території України, а також гендерних аспектів трудової-міграції Івано-Франківської області.

Для виконання поставленої мети, необхідно реалізувати наступні **завдання:**

- Виявити поняття, ознаки та сутність міграційних процесів серед населення;

- Проаналізувати соціально-економічне значення міграційних явищ для розвитку України;
- Визначити види та показники міграційних процесів населення;
- Надати характеристику трудової міграції, її особливості та тенденції в Україні;
- Здійснити аналіз гендерних аспектів трудової міграції в Україні;
- Охарактеризувати стан трудової міграції Івано-Франківської області в історичному аспекті;
- Провести дослідження гендерних аспектів трудової міграції на території Івано-Франківської області;
- Дослідити особливості міграційних процесів в Івано-Франківській області у порівнянні з іншими областями Західної України;
- Зробити висновки за результатами дослідження.

Об'єктом дослідження виступають міграційні процеси у сфері власне трудової міграції та її основні тенденції.

Предметом дослідження виступає стан трудової міграції Івано-Франківської області та його гендерні особливості.

Проблематика емпіричного дослідження. Проблематика нашого дослідження полягала у аналізи даних стосовно наступних гіпотез:

- 1) Вікові групи осіб, що здійснюють трудову міграцію в Івано-Франківській області;
- 2) Гендерний аспект трудової міграції в Івано-Франківській області;
- 3) Особливості розподілу робочих обов'язків у залежності від традиційних гендерних ролей у суспільстві;
- 4) Тенденції фемінізації трудової міграції в Івано-Франківській області;
- 5) Тенденції повернення робітників на Україну;
- 6) Причини трудової міграції населення Івано-Франківської області;

У Додатку А. наведено Анкету для визначення стану та тенденцій трудової міграції в Івано-Франківській області, за якою було опитано 585 респондентів

віком від 18 до 72 років з метою виявлення основних тенденцій трудової міграції у дані області, а також для підтвердження чи спростування наведених гіпотез.

Інструментарій емпіричного дослідження. Соціологічне дослідження – це логічна система певних послідовних процедур: методичних, методологічних та організаційно-технічних. Мета даної системи являє собою усебічне вивчення, систематизація та аналіз соціальних фактів, а також, виявлення зв'язків та залежностей між соціальними явищами і процесами на підставі заздалегідь зібраної інформації, розробка та прийняття рішень, планування заходів по управлінню досліджуванним об'єктом, його прогресивному розвитку.

Нами було проведено описове соціологічне дослідження, яке здійснюється в тому випадку, коли інформація про об'єкт дослідження нам відома та існують описові гіпотези про класифікаційні характеристики і структурно-функціональні зв'язки досліджуваного об'єкту – анкетування з подальшим глибоким інтерв'ю респондентів.

Однак варто зауважити, що внаслідок поширення пандемії COVID-19 здійснити глибоке інтерв'ю не вбачалось можливим, з огляду на дану ситуацію було вирішено провести вторинний аналіз попередніх досліджень у наведеній тематиці, що зачіпають проблематику дослідження.

Теоретична база емпіричного дослідження. Соціологія є наукою мультипарадигмальною, а тому розгляд складних соціальних явищ крізь призму різних парадигмах є процесом не лише перспективним, а й необхідним. Оригінальним у такому розумінні можна вважати, зокрема, погляд, запропонований зокрема Томасом Файстом, який розглядав міграції за допомогою теорій різного рівня. Водночас слід зауважити, що використання при дослідженні одного явища термінології розрізнених теорій підвищує ризик їх хибного застосування. За більш поміркованого підходу найбільш прийнятною для аналізу однієї соціологічної теорії і формування адекватного розуміння сутності міграційних процесів може слугувати теорія соціального переміщення, або теорії міграційних переміщень, які розроблені на її окремій базі. Саме тому в контексті нашої роботи було обрано теорію соціального переміщення задля можливості

грунтовного та різнобічного підходу до дослідження особливостей трудової міграції в Івано-Франківській області.

Також, для проведення емпіричного дослідження було використано теорію Л. Сжаастада, що посідає одне з провідних місць у теорії «людського капіталу». Його припущення базуються на тому, що особа мігрує в іншу країну для того, щоб отримати більший дохід внаслідок переїзду. З урахуванням його теорії було побудовано ряд питань в анкетуванні з метою дослідження прибутковості та отримання додаткового доходу як причини трудової міграції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у консолідації наукових поглядів та законодавчих положень, що дозволило зробити повний та глибокий аналіз сучасного стану трудової міграції на території України, а також підготувати базу для емпіричного дослідження стану трудової міграції Івано-Франківської області. Проведене емпіричне дослідження дозволило сформулювати основні тенденції міграційних процесів у Івано-Франківській області, його гендерну структуру та її особливості, що своєю чергою виявило проблемні аспекти у соціально-економічному стані населення та державній політиці стосовно міграційних процесів. Більш того, нами було доведено тезу про особливості жіночої праці та їх професій за кордоном – кореляцію між їх соціальною роллю в суспільстві нашої держави та тими професіями, які є основними при їх виїзді та заробітку за кордоном.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить _____ сторінок.

РОЗДІЛ 1. МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: СОЦІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИДИ

1.1. Поняття, ознаки та сутність міграційних процесів серед населення

Сутність міграції у її соціологічному розумінні потребує пошуку теоретичного фундаменту для досягнення наукового консенсусу, що відповідно утворює актуальну наукову проблему. На наш погляд, розпочинаючи дослідження сутності міграції шляхом аналізу теоретичних підходів, слід, по-перше, ці підходи конкретизувати.

Серед піонерів дослідження сутності міграції населення виділимо Л. Рибаківського, який здійснив ґрунтовний підхід до розуміння згаданого явища, згрупувавши поширені радянські визначення міграції у три великі групи, взявши у якості класифікаційної ознаки сутнісний момент [43, с. 43-44].

До першої групи вчений включив превалюючі у другій половині ХХ століття визначення, що поєднують, на думку вченого, окремі види руху населення, насамперед, міграційний і соціальний. Вказані види включають галузевий, територіальний, професійний, а також соціальний рух. Наведений підхід до визначення міграції отримав назву широкого [50, с. 66]. Запровадження даного підходу призвело до появи наукових праць, де до міграції включали будь-який вид соціального руху та будь-яке переміщення незалежно від зміни розташування у географічному просторі.

Друга група, яка отримала найбільше визнання, включала ті визначення міграції, де до ключового складника належать територіальні переміщення населення. Водночас навіть у розумінні територіальних переміщень міграція населення може розглядатися у розширеному розумінні як загальна сукупність переміщень людей у просторі, а також у звуженому розумінні як сукупність

переселень людей, що обумовлюється довготривалою зміною місця проживання [36, с. 58].

Розширений підхід включає до міграції усе розмаїття переміщень населення у просторі безвідносно його характеру, цілей, причин чи результатів. Інакше кажучи, до міграції включають в тому числі ділові поїздки (відрядження), відпустки та решту регулярних чи випадкових нетривалих переміщень, так само як і переїзди до інших регіонів чи держав. Науковці в основному схильні не включати до міграційних ті переміщення у просторі, що здійснюються в межах одного населеного пункту. Проте відомі й приклади, де міграційними вважаються, наприклад, відвідування закладів торгівлі [34, с. 6].

Натомість звужений підхід до міграції включає лише ті процеси руху населення у просторі, що мають результатом територіальний перерозподіл населення. За даного підходу переміщення у просторі зараховується до поняття міграції у разі фактичного переселення в іншу місцевість, що формалізується, зокрема, шляхом реєстрації нової адреси проживання.

Третя група, сформована Л. Рибаківським, об'єднує такі визначення міграції, які не проводять розмежування між «переміщенням» та «мобільністю» населення. Учений вважав, що відсутність такого розмежування є ключовим недоліком у роботі науковців з першої групи, позаяк, на думку згаданого вченого, згадані поняття не є тотожними, наголошуючи, що мобільність не є переміщенням, а лише готовністю до нього.

Незважаючи на те, що погляди Л. Рибаківського можна визнати обґрунтованою, в українському та світовому соціологічному середовищі сформувалась позиція розуміння мобільності власне як переміщення, що, за словами С. Макеєва, позбавляє сенсу спроби протиставити дані два поняття [20, с. 11-12].

Спроба ретельного аналізу сучасного стану розуміння міграції була здійснена О. Малиновською [21, с. 225-226]. До міграції О. Малиновська відносить територіальний рух населення, відмежовуючи природний та соціальний. Водночас навіть серед підходів, що визначають міграцію як згадано

вище, дослідниця все ж виділяє ряд груп залежно від масштабу підходу. Дослідження О. Малиновської охоплює наукові праці учених як і з пострадянських держав, так і з країн далекого зарубіжжя.

Проте здійснене майже два десятиріччя потому нове дослідження більш широкого кола праць знайшло ті ж протиріччя і проблеми у розумінні сутності міграції і формулюванні об'єктів міграційних досліджень. Загальні підходи включають до об'єктів дослідження ті переміщення, які багатьма дослідниками не включаються до міграційних, тоді як звужені підходи не охоплюють ті соціальні процеси, які належить вивчати як з точки зору формування теоретичної основи для вивчення окремих видів міграції, так і з огляду на державні стратегії та програми у сфері міграції.

Відтак, незалежно від обраного підходу, ключовою сутнісною ознакою міграції переважна більшість дослідників називає переміщення у географічному просторі. Разом із цим позитивним явищем варто вважати той факт, що нині учені, враховуючи переплетеність, складність та взаємопов'язаність міграційних процесів, все більше схильні відзначати зростаючу роль індивідів у створенні нових суспільних структур і процесів, підкреслюючи соціальну сутність міграції.

У спробах осягнути усю природу міграції та водночас відсікти решту переміщень учені застосовують різні види поєднань. Географічний елемент у різних працях доповнюють елементи соціально-економічні, політичні, соціально-психологічні.

Сучасні актуальні соціологічні теорії, що враховують міграційну проблематику, можемо віднести до однієї із двох груп. Перша включає наукові теорії та течії, що розглядають міграцію у якості засобу, який використовують актори різного рівня для реалізації визначеної ними мети. Друга розглядає міграцію як наслідок та результат онтологічних явищ. Перша група у якості макрорівневого підходу послуговується напрацюваннями Еммануїла Валлерстайна, який стверджує про існування певної історичної системи, відомої під назвою «капіталістична світ-економіка», що зародилась ще у XVI сторіччі й продовжує існувати донині. Просторові рамки даної системи спочатку включали

лише території Європи, а також Південної Америки, але згодом дана система поширила свій вплив на всю планету. Структуру цієї системи становить осьовий поділ суспільної праці, що проявляється через нерівнозначний обмін між центральними та периферійними частинами системи.

У рамках ієрархічності світ-економіки, Валлерстайн розділив світ на три складові цієї системи: центр, напів-периферія та власне периферія. У рамках системи Валлерстайна міграція проявляється як існування світ-системного ринку праці та поляризації світ-системи як економічний результат сегментування світу. З урахуванням капіталістичного характеру даної системи, її головна мета полягає у накопиченні капіталу. Досягненню цієї мети сприяє широкий географічний поділ праці, що нині охоплює усю планету. Вказаний поділ праці формує різні потоки: товарів та послуг, капіталів, робочої сили [5, с. 123-124].

Отже, в рамках наведеної системи міграція слугує засобом задоволення потреб центральних систем, які володіють більшою силою та впливом, за рахунок більш слабких периферійних. Зазначимо, що в рамках цієї системи у якості міграції розглядають тільки переміщення між нерівнозначними складовими світ-системи, і лише ті з них, що обумовлені поділом суспільної праці.

Серед індивідуальних практик найбільш помітно яскравою є теорія соціальної мобільності, розроблена представниками української, а в минулому - радянської - школи, адепти якої зібрали в одну концепцію соціальні, демографічні, економічні та географічні чинники переміщень соціального характеру. Відповідно до зазначеної теорії, першочерговим засобом соціальної мобільності, що має ключовий вплив на шанси та способи її здійснення, є міграція. Почасти саме соціальна мобільність диктує шляхи здійснення соціального переміщення. Водночас справедливим є й інша думка, а саме, що визначним фактором міграційних переміщень є бажання до мобільності та вихідні можливості її реалізації у різних соціально-географічних ланках.

Слід також зазначити, що представники теорії соціальної мобільності підтвердили тезу про жорсткість системи як фактор мобільності. Зіткнувшись із реально існуючою соціальною та економічною системою, чимало осіб знаходили

себе далеко не на тих життєвих та робочих позиціях, до яких прагнули, внаслідок чого зазнали регресивної чи дискваліфікаційної мобільності. Подібні висновки були зроблені й зарубіжними колегами, які, порівнюючи такі фактори як потребу у мобільності та жорсткість системи, саме останню називають головним чинником міграційних процесів [57].

Друга група, що набула сьогодні найбільшого поширення, розглядає міграцію як результат онтологічних процесів, а саме, соціально-трансформаційних, політичних, економічних та демографічних. Окремі представники даної групи схильні також розглядати міграцію як результат модернізації світу [2, с. 49]. Цікавою характеристикою даної модернізації є «смерть фізичного простору». Технологічний розвиток суспільства нині сягнув таких висот, що передача інформації, практично незалежно від її кількості та характеру, потребує заледве більше засобів та зусиль поза наявністю, комп'ютера чи телефона з підключенням до Інтернету; тоді як спілкування за межами електронних засобів передавання інформації, що покладається на зібрання та бесіди, має вкрай обмежену швидкість та коло поширення. Результатом технологічних процесів стає так звана девальвація фізичного простору, який перетворюється лише на майданчик для доставки інформації, яка за своєю природою не існує у фізичному просторі.

Як наслідок, коли у суспільстві відбуваються зміни буквально зі швидкістю світла (з якою інформація поширюється електронними каналами), тоді рухливі форми соціальності набувають все більшого значення та впливу. Відповідно, класичні системи стримування, такі як любов та відданість батьківщині, традиційний уклад життя великими родинами та родами, втрачають свою вагу у суспільстві. Крізь призму міграції як результату модернізації світу дані суспільні настанови прихильників відповідної теорії на висновок, згідно з яким мобільність виступає як захищеність, а її високий рівень є ознакою елітарності. За таких обставин індивіди, що не послуговуються високою мобільністю, втрачають пануючі позиції, а відсутність можливості до міграції все більше тяжіє до злиденності.

До другої групи також відносять напрацювання Д. Массея [24, с. 135]. З точки зору теорії «кумулятивної», або накопичувальної, причинності, міграція є динамічним процесом, де кожне прийняте рішення робить свій внесок до змін у соціальному середовищі й активізує нові міграції. Так, міждержавні міграції обумовлюються трансформаційними процесами у соціальній, економічній та політичній сферах, що сприяє розповсюдженню капіталістичної суспільної формації на доринкові й неринкові суспільства, як це визначається теорією світових систем. У ході глобалізаційних процесів та всеохоплюючого переходу на ринкові механізми виробництва й обміну, вже сформовані соціальні й економічні зв'язки в економіках селянського та командного типу руйнуються, що має наслідком фундаментальне порушення звичного способу життя людей, що у свою чергу веде до виникнення мобільних груп населення, які активно здійснюють пошуки нових шляхів досягнення добробуту.

Водночас неможливо залишити поза увагою той факт, що міграція не обмежується переміщенням індивідів із бідних ізольованих регіонів, що відірвані від світових ринків, а охоплює в тому числі, і навіть у першу чергу, ті що проходять етап стрімких змін у процесі їх уключення до світової виробничої, торговельної та інформаційної мереж. Інакше кажучи, міждержавна міграція виникає не через слабкий ринковий розвиток, а формується в ході розвитку самих ринків. Водночас не можемо оминати увагою той факт, що хоча у сучасних працях переважає підхід, за якого визначною сутнісною ознакою міграції вважаються переміщення у географічному просторі, все більша й більша кількість дослідників, як зазначалось, відзначають посилення ролі індивідів у формуванні нових суспільних структур і процесів.

Так, з урахуванням вищезазначеного зміщення підходів до дослідження міграції, все більша увага привертається до учасників міграційних процесів, а саме до важливості змін у ідентичностях кожної зі сторін. І такі зміни знаходять підтримку як у емпіричних, так і теоретичних дослідженнях. Зокрема, за твердженням Т. Юдіної, у соціологічному розумінні мігрантами слід вважати соціальні групи, учасники яких розглядають себе як цілісних суб'єктів поведінки

у новій місцевості проживання і характеризуються певною солідарністю [51, с. 105-106]. Незважаючи на акцент на колективній ідентичності, вважаємо, що у даному випадку індивідуальні ідентичності лише рознесені та типізовані за групами, водночас головна думка про зміни у базовій ідентичності очевидно прослідковується та є спільною.

Як зазначалось вище, на окремі зміни в ідентичності мігрантів та зв'язок таких змін із самим переміщенням вказує Д. Массей. Проте, не можемо стверджувати, що етап, на якому дані зміни виникають, є до кінця визначеним. За поглядами Д. Массея, такі зміни обумовлені глобалізацією та технологічним розвитком, що перетворюється у фактор формування потенціалу мобільності. Однак на нашу думку, зміни наявні на усіх трьох етапах міграційного переміщення: підготовчому, власне етапі переміщення, та інтеграційному. У свою чергу підтвердження зв'язку між міграцією та трансформацією ідентичностей мігрантів знаходимо у працях І. Прибиткової [39, с. 45-50]. Так, І. Прибиткова вказує на цілу низку відмінностей у характеристиках трудових мігрантів порівняно із індивідами, не залученими до трудової міграції, а саме, вищий адаптаційний потенціал, більш високі оцінки власного соціального статусу, раціоналізм у формуванні та реалізації життєвих стратегій, більш висока мотивація.

Нині можемо стверджувати про поступове поєднання та злиття зазначених підходів, позаяк з усвідомленням складності об'єкта дослідження зростають синтетичні акценти в дослідницькій діяльності. Відтак для учених роль прийнятих у межах їх підходів позицій послаблюється, а самі учені все більше послуговуються аналізом елементів конкуруючих теорій. Проте навіть синтетична позиція обмежується включенням до міграції лише просторових переміщень незалежно від широти обраного теоретичного підходу. Але з іншого боку, вчені поступово об'єднуються у розумінні, що соціальне переміщення теж включається до сутнісних рис міграції. У підсумку все більша кількість учених по світу визначаються міграцію як соціально-географічне переміщення.

Підтвердження вищевказаної позиції можемо віднайти у теорії соціальної мобільності П. Сорокіна. Так, останній проводить поділ між соціальним і геометричним простором, розглядаючи геометричний простір як певний «всесвіт», де розміщення об'єктів визначається щодо інших об'єктів, обраних за точки відліку, а соціальний - це «всесвіт», що являє собою народонаселення землі [44, с. 207]. Так, соціальний простір можливо уявити як систему координат, вектори якої формують основні види суспільних нерівностей, а саме, економічну, політичну та професійну. На економічному векторі між полюсами бідності та багатства розташовуються індивідуальні позиції економічних одиниць, позначаючи таким чином відмінності у розподілі матеріальних благ. Аналогічно політичний вектор відображає розподіл населення між правлячими елітами та підпорядкованою їм більшістю. Відзначимо, що на економічному векторі прослідковується ромбовидна дисперсія, де більшість елементів знаходиться в середній частині між полюсами, а максимальні та мінімальні значення досить рідкісні. Водночас політичний вектор чітко відображає зосередження влади в руках меншості, часто об'єднаної класовою ознакою. Третій, професійний вектор, відображає відмінності за престижністю професійних занять особи, де професії знаходяться тим вище, чим важливіші функції вони здійснюють в організації життя суспільства.

Незважаючи на вказаний поділ «всесвітів», соціальний простір, тим не менш, має своє вираження і в геометричному. Останній не слід ототожнювати із географічним простором, якщо об'єктами аналізу виступають люди, позаяк особливості і ресурсні можливості території мають свій вплив і на особливості соціального простору. Безумовно, переміщення не завжди змінюють позицію об'єкта на усіх векторах, а можливі й лише в одному із просторів, елементарним прикладом чого може слугувати переїзд фахівця у певній галузі з одного регіону до іншого чи навіть до іншої держави. Проте навіть у таких випадках прослідковується соціальний контекст у вигляді іншої спільноти, а подекуди й культури, соціального статусу та інших чинників. Тож у підсумку зазначимо, що

міграційне переміщення відбувається як у географічному, так і соціальному просторах одночасно, нерозривно і взаємопов'язано.

Враховуючи викладене, вважаємо, що з поглядів синтетичної позиції під міграцією слід вважати як соціально-географічне переміщення в рамках різних соціальних систем, що призводить до змін цих систем. Зауважимо, що соціальне переміщення не відносимо до видів міграційного руху, а лише підкреслюємо соціально-географічну природу міграцій. Також вважаємо за потрібне наголосити, що розумінням сутності міграцій дана наукова проблема не вичерпується, а потребує й вирішення питань онтологічного характеру, які актуалізуються політичними та економічними реаліями. Курс України на євроінтеграцію передбачає запозичення нових стандартів у законодавчій сфері, проте не можна стверджувати про наявність теоретичних основ для прогнозування наслідків та ступеня реалізації таких стандартів.

Неодмінно, зміни міграційної політики країн-сусідів мають очевидний вплив на міграційні процеси в Україні, що обумовлює необхідність ретельного вивчення досвіду відповідних держав. Водночас варто пам'ятати, що елементи міграційної політики неможливо перенести з одного контексту до іншого, позаяк успіхи в їх запровадженні залежать від конкретних історичних та соціально-економічних факторів кожної окремо взятої території. Актуальності теоретичним дослідженням міграції та необхідності всебічного вивчення та розуміння її сутнісних рис додає той факт, що серед усього розмаїття сучасних теорій міграції одні з них актуальні та адекватні міграційним процесам в одній державі, тоді як інші теорії в такій державі можуть не відображати дійсного стану міграційних процесів, що загрожує прийняттям хибних законодавчих та виконавчих рішень, базованих на помилкових теоретичних уявленнях [23, с. 138].

Соціологія є наукою мультипарадигмальною, а тому розгляд складних соціальних явищ крізь призму різних парадигмах є процесом не лише перспективним, а й необхідним. Оригінальним у такому розумінні можна вважати, зокрема, погляд, запропонований зокрема Томасом Файстом, який розглядав міграції за допомогою теорій різного рівня. Водночас слід зауважити,

що використання при дослідженні одного явища термінології розрізаних теорій підвищує ризик їх хибного застосування. За більш поміркованого підходу найбільш прийнятною для аналізу однієї соціологічної теорії і формування адекватного розуміння сутності міграційних процесів може слугувати теорія соціального переміщення, або теорії міграційних переміщень, які розроблені на її окремій базі. Саме тому в контексті нашої роботи було обрано теорію соціального переміщення задля можливості ґрунтовного та різнобічного підходу до дослідження особливостей трудової міграції в Івано-Франківській області.

1.2. Соціально-економічне значення міграційних явищ для розвитку України

Зростання рівнів трудової міграції за наслідками глобалізації спостерігається у більшості країн світу. Масштаби міграційних явищ перебувають у безпосередній залежності як від внутрішньодержавних факторів, таких як низький рівень чи стагнація економіки, безробіття, проблеми соціального захисту, так і від зовнішніх факторів, що склалися у світі в цілому чи в окремих його регіонах, насамперед, рівнів економічного розвитку та оплати праці. На зорі ХХІ сторіччя фіксувалось зростання обсягів зовнішньої трудової міграції з України. До 2014 року основним напрямком трудових мігрантів була Російська Федерація, надалі - держави-члени Європейського Союзу. Переважна більшість українських трудових мігрантів, що виїжджали до Росії, не мали планів залишатися там на постійне проживання, натомість мали за мету заробіток грошей для використання в Україні на придбання житла, транспортних засобів тощо. Відсутність мовного бар'єру, а також і почасти наявність родичів у Російській Федерації обумовлювали вибір напрямку трудової міграції. Проте після подій 2014 року Російську Федерацію зачасти сприймають як державу-агресора без бажання працювати на її благо. Адміністративні перепони, запроваджені Російською Федерацією у вигляді обмеження строків перебування, проходження візового

контролю, складання іспиту на знання російської мови, ще більше скоротили потік трудової міграції з України у цьому напрямку. Натомість запровадження безвізового режиму з Європейським союзом та адміністративні послаблення з боку окремих держав-членів посприяли перетоку трудових мігрантів у західному напрямку. Ситуація у європейських державах для трудових мігрантів з України характеризується низкою відмінностей порівняно із Російською федерацією.

Ряд держав, насамперед, Польща, Чехія, Німеччина, вжили заходів до стимулювання притоку трудових мігрантів з-за кордону, а Польща, проявивши найбільшу лояльність до українських працівників, навіть суттєво покращила власні макроекономічні показники. Помітним фактором трудової міграції в західному напрямку також варто визнати поступове заохочення української молоді до навчання за кордоном.

Перспективи здобуття професійних знань та вмінь, популярних на ринку робочої сили Європейського Союзу, викликає зацікавленість усе більшої кількості української молоді. Цікаво, що у порівнянні з Російською Федерацією рівень соціальної захищеності трудових мігрантів у державах-членах ЄС виявився помітно вищим. Незважаючи на наявність проблем із офіційним працевлаштуванням для частини працівників, багато з українських трудових мігрантів серед тих, чиї професійні навички виявилися конкурентоздатними, змогли перевести свої трудові відносини в офіційне русло і навіть сприяли подальшому працевлаштуванню своїх родичів та знайомих.

Процеси інтеграції України до європейського та світового ринків робочої сили залишила свій слід у розвитку вітчизняної економіки. Характер впливу зовнішніх трудових мігрантів на економіку України вже став вагомим фактором змін економічного розвитку держави. Формування та розвиток ринкової економіки в Україні створили низку факторів, які обумовили причини та характер зовнішньої трудової міграції. Серед них посилення на межі століть в Україні конкурентної боротьби у певних сферах економічного життя між дрібними та середніми підприємствами, з одного боку, та крупними капіталовласниками - з іншого, проведення державної економічної політики в

інтересах зацікавлених у перерозподілі державної власності на користь фінансово-промислових груп, можливість приватизації об'єктів у сфері електроенергетики. Особливості ціноутворення на ринку енергоносіїв та підвищення законодавчого рівня мінімальної заробітної плати поставили на грань банкрутства багатьох дрібних підприємців та створили суттєві бар'єри для підприємств середнього розміру. Неможливість багатьох роботодавців здійснювати виплату зарплати за нових умов посилило рівень «тінізації» економіки через виплату лівової частки зарплат неофіційно «у конверті», так само як і призвело до стрімкого скорочення кількості невеликих підприємств та зумовило припинення діяльності багатьох індивідуальних підприємців. Залишившись без підтримки уряду, малий та середній бізнес не витримували конкуренції з крупним бізнесом та змушені були скорочувати підприємницьку діяльність. Це у свою чергу збільшило кількість як безробітних, так і тих, хто шукав кращого рівня оплати праці. Подальше знецінення праці через орієнтацію більшості бізнесів виключно на закріплені законом розміри мінімальної заробітної плати призводить до збагачення крупних капіталовласників, які збувають продукцію своїх підприємств на зовнішніх ринках, та водночас до зниження купівельної спроможності населення, що ще більш ускладнює становище підприємств, орієнтованих на вітчизняного покупця. Низькі зарплати не лише перешкоджають розвитку внутрішнього ринку, а й унеможливають розвиток продуктивної мотивації до процесу праці та не сприяють формуванню лояльності між роботодавцем та працівником, що пришвидшує плинність кадрів. В Україні все ще дуже поширеним залишається явище бідності працюючого населення [4]. Як влучно зазначив О. Рахманов, на зорі української незалежності приватний капітал, що тільки формувався, зумів добитись результатів, експлуатуючи шахтарський протестний рух для отримання державної підтримки збиткових шахт. Проте вже в середині дев'яностих років до влади почали приходити «фінансисти», що накопичували капітал за рахунок так званих «вмираючих» активів. Саме фінансисти стали організаторами економічних процесів та відкривачами зовнішніх ринків [40, с. 378-396]. Зачасту низький

рівень оплати праці ставав конкурентною перевагою фінансистів у боротьбі на світовому ринку. Відтак, здешевлення робочої сили стало однією з особливостей переходу вітчизняної економіки на ринкові рейки.

Проте відверто низькі зарплати обмежили доступ членів українського суспільства до матеріальних благ. Окрім того, на зламі століть широко поширені практики волонтаризму, ігнорування порад фахівців, зверхнього ставлення до підлеглих тільки посилили плинність кадрів, їх часткову перекваліфікацію та виїзд найбільш працездатних та кваліфікованих фахівців за кордон [15, с. 21-23].

Також, недалека політика держави у сфері соціального захисту не лише знищила авторитет механізму держави в очах громадян, а й загострювала соціальну напруженість у суспільстві та прискорювала маховик поширення «тіньової» економіки як способу підвищення чи збереження доходів і бізнесу у нежиттєздатних податкових умовах [6, с. 4-8; 17, с. 12; 22, с. 9]. Нівелювання авторитету державних органів посилювалось через корумпованість бюрократичного апарату. Методичне посилення тиску на дрібні й середні підприємства в Україні, що тільки зросло в умовах протистояння з Російською Федерацією, в рази збільшило кількість громадян, що серйозно розглядають зміну місця проживання для пошуку роботи та підвищення рівня оплати праці. Якщо у 2012 р. на тимчасову роботу за кордон протягом найближчого року мали намір поїхати 5,3 % українських громадян, то у 2018 р. такі наміри висловили 14,6 % опитаних. Суттєва частка членів суспільства різного віку, а насамперед, молоді (більше 20 відсотків респондентів) в умовах тотальної корупції, безправ'я та знецінення праці остаточно втратила будь-які надії на самореалізацію в Україні. Ситуація, коли один з п'яти співвітчизників серйозно розглядає варіанти працевлаштуватися за кордоном, видає кризу внутрішнього ринку праці, а також створює передумови для ще більшого загострення соціальної напруженості через скорочення ресурсів для утримання все більшої кількості осіб пенсійного віку. [1]. При цьому до відповідних усвідомлень багато українців дійшли ще до початку російсько-українського протистояння.

Сукупні заощадження українських зовнішніх трудових мігрантів станом на 2014 рік становили близько чотирьох мільярдів доларів. Причому переважну більшість цих коштів українські заробітчани планували використати вже після повернення в Україну [7]. Це логічно, зважаючи на те, що серед заробітчани переважали сорокарічні особи, які влаштовувались на роботу за кордоном як тимчасово задля покращення матеріального становища власних сімей, які залишались в Україні.

Проте з 2017 року ситуація суттєво змінюється у тому сенсі, що зовнішня трудова міграція все більше охоплює українську молодь. Головною причиною названих змін є стрімке зниження рівня життя у суспільстві. Так, середня зарплата у 2013 році становила близько 408 доларів, у 2014 році — 204 долари, у 2015 році — 182 долари, а у 2016 році — лише 165 доларів. Незважаючи на номінальне зростання як мінімальної, так і середньої зарплати у національній валюті, її еквівалент у доларах США суттєво зменшився. Якщо у 2013 році споживчі ціни продемонстрували ріст лише на 0,5%, то у 2014 році — майже на 26%, у 2015 році — на 42%, що суттєво вдарило по купівельній спроможності громадян. При цьому у 2014 році знайти роботу за здобутою кваліфікацією і з достойним рівнем оплати праці у населеному пункті за місцем проживання було важливо для 85% опитаних, а будь-яку роботу у своєму населеному пункті — для 60%. У 2018 році оновлені показники становили, відповідно, лише 74% і 45%. Іншими словами, лише один з чотирьох українців був здатен знайти у своєму населеному пункті хорошу роботу [38, с. 140].

І ці дані не враховують ситуації на тимчасово непідконтрольних територіях, де населення орієнтувалось на роботу саме на території свого населеного пункту (промислові підприємства відігравали вирішальну роль у формуванні структури населення відповідних населених пунктів). Ситуацію загострило й стрімке зростання тарифів на житлово-комунальні послуги у 2016 році, що серед іншого створило додаткові й суттєві перешкоди для оренди житла в Україні для внутрішніх трудових мігрантів. Водночас у цей період для багатьох співвітчизників прийшло усвідомлення про довготривалий характер протистояння

із Російською Федерацією. Якщо у 2014 році громадяни вважали, що війна закінчиться з дня на день, то продовження бойових дій у 2015 році змусило їх зробити переоцінку своєї позиції. Внаслідок вищезазначених обставин все більша кількість молоді укріпилась у своїх переконаннях залишити межі України у пошуках роботи. Молодь цікавила також можливість побачити світ.

Разом з тим переважна більшість українських заробітчанин не стала проявляти вибагливість у питанні вибору роботи в державах-членах ЄС, погоджуючись на здебільшого некваліфіковану працю, оплата за яку, щоправда, все одно перевершувала таку в Україні. Більш того, якщо працевлаштування у Російській Федерації не відзначалося поступом уперед з точки зору якості та рівня дотримання трудового законодавства роботодавцями, то у державах-членах ЄС у цьому питанні були суттєві відмінності. Додатково до вищих заробітків, багатьох українських мігрантів однозначно приваблювали верховенство права і вищий рівень захисту інтересів найманих працівників (насамперед, офіційно працевлаштованих). Не останню роль відіграло також переконання у стабільності економічного розвитку, перспективності роботи чи організації підприємницької діяльності. Крім того, розвиток малого бізнесу, зокрема, у Польщі не характеризувався суттєвими бюрократичними перепонами чи ризиком втратити все через рейдерство, на відміну від українських реалій. Усі наведені фактори сприяли утвердженню переконання у перспективності працевлаштування у державах-членах ЄС. Серед результатів цього виявилися зміни вікової структури зовнішніх трудових мігрантів через зростання питомої ваги молоді.

До запровадження безвізового режиму з державами Євросоюзу, з 2015 до початку 2017 років на роботу за кордон хоча б один раз виїжджали 1,3 млн наших співвітчизників. Загальні обсяги трудової міграції можна було оцінити у 2—3 млн осіб. Причому більшість з них становили короткострокові мігранти. Проте вже після отримання безвізу кількість мігрантів потроїлась. Ледь не кожен п'ятий українець (17,9 %) у 2018 році виїжджав за кордон на роботу, а кожен десятий робив це двічі чи навіть більше трьох разів — 10,3 % і 12,8 % відповідно. Заробітки з-за кордону стали основною дохідною статтею бюджетів багатьох

домогосподарств. Як зазначили близько половини опитаних (46,2 %), у сім'ях їх знайомих, члени яких мають роботу за кордоном, ці заробітки перевищують 50% бюджету сім'ї, а на думку третини респондентів (35,8%), — від 20% до 50% [3, с. 170]. Найбільш популярними країнами призначення зовнішньої трудової міграції стали Польща, Німеччина та Італія.

1.3. Види та показники міграційних процесів населення

На демографічні показники населення впливає не лише природній рух, а й механічний рух населення та його територіальна мобільність. Саме механічний рух пов'язують з міграційними процесами.. Найчастіше міграцію (від лат. *migratio*, *migro* – переміщення, переселення) розуміють як переміщення населення зі зміною місць проживання та праці, як тимчасово так і на тривалий строк, або ж назавжди, у межах певної держави або ж за її межами. У демографічних та демоекономічних дослідженнях термін «міграція» вживається щодо переміщень осіб шляхом перетину меж адміністративно-територіальних одиниць (населених пунктів, кордонів держав тощо) та тимчасової чи постійної зміни місця їх проживання.

Соціально-економічна суть міграції населення виявляється у відповідності між необхідною кількістю робочої сили та забезпеченістю нею у різних адміністративно-територіальних одиницях, а рівно з тим, у запровадженні в життя потреб працівників у відповідності з їх прагненнями в різноманітних сферах: навчання та поліпшення навичок, соціального спілкування, та духовного розвитку.

Спеціалізована література вказує на те, що існує достатньо велика кількість чинників, подекуди взаємозалежних, що впливають на напрямки та масштаби міграційних процесів. Під впливом соціальних, політичних, економічних, військових, демографічних, морально-психологічних, етнічних,

освітніх, екологічних та інших факторів відбувається рух населення. Проте, на нашу думку, практично неможливим є вияв одного конкретного чинника, який вплинув на наявний рух населення, адже дія вищеназваних факторів, як правило, – системна, а отже віднайти найбільш вагомих чинників вкрай складно.

Міграція є неможливою без певної сукупності мотивацій. Так, впливають як об'єктивні так і суб'єктивні причини. Проте, саме суб'єктивне є найбільш впливовим, адже кожна особа має право на вільне пересування у межах держави, право обирати місце праці та проживання, та задовольняти власні потреби відповідно до морального та професійного розвитку, не полишаючи при цьому матеріального аспекту.

Виділяють такі чинники міграції як керовані та некеровані суспільством, зокрема: умови (рівень розвиненості адміністративно-територіальної одиниці, як-от благоустрій та побутові умови, наближеність до мегаполісів та технологічних центрів тощо) і фактори-регулятори (демографічні — рівень приросту населення, його віковий та етнічний склад, кількість корінних та приїжджих жителів, наявність відмінностей у способі ведення побуту та духовному розвитку тощо; соціально-психологічні — рівень соціальної спорідненості населення, спільність побуду та належні умови співіснування тощо).

Чинники міграції також поділяють за сферою їх прояву: територіальні, галузеві та внутрішньовиробничі, а також, залежно від їх використання в регулюванні міграційних процесів: постійні, тимчасові і змінні.

Абсолютно логічним є те, що міграція прямо впливає на ринок праці – його створення, існування й подальший розвиток.

Міграція, в контексті впливу на розвиток ринків, виконує такі функції як прискорювальна, розподільча та селективна.

Саме прискорювальна функція є результатом мобільності працездатного населення, зміни кількісного та якісного складу працівників, а також впливає на кількість місць проживання особи протягом. Розподільча функція міграції виявляється у зміні наявності працездатного населення в силу врівноваження попиту та пропозиції вакансій за рахунок руху працівників. Селективна функція

міграції полягає у зміні якісного складу працездатного та непрацездатного населення внаслідок нерівномірності мігрантів за демографічними показниками.

Виділяють цілу низку підходів до класифікації типів міграцій.

Так, в контексті країни, виокремлюють зовнішню (міждержавну) і внутрішню міграцію. До зовнішньої міграції належить рух населення за межі державного кордону, зі зміною місця проживання.

Зовнішня міграція за територіальним охопленням включає міжконтинентальні та внутрішньо континентальні переміщення. Зовнішня (міждержавна) міграція існує реалізується різноманітністю форм: трудова, сімейна, туристична, рекреаційна тощо. Глобалізація господарських відносин прямо вплинула на інтенсивність міждержавної міграції працездатного населення. Реалізація трудового потенціалу найбільш ефективним чином, вийшла за рамки держави і поступово стала дедалі більше впливати на світову економіку в цілому. Зовнішня міграція є двоскладовою: еміграція — виїзд працездатного населення за кордон для довгострокового чи постійного проживання з країни перебування, та імміграція — в'їзд працездатного населення (робочої сили) в країну з країни перебування через навчання, пошук роботи, або ж біженцями тощо).

Внутрішня міграція — переміщення населення в межах території певної країни.

Виділяють міграцію сільського та міського населення, міжміську міграцію та міграцію у межах сільської місцевості. Розрізняють також в межах адміністративно-територіальних одиниць – область, район, автономна республіка. В такому разі виділяють внутрішньо обласну та міжобласну, внутрішньо районну та міжрайонну міграцію.

За тривалістю міграції поділяються на постійні (безповоротні) та тимчасові (зворотні).

Постійна (безповоротна) міграція — це таке переміщення населення, що яке відбувається зі зміною зареєстрованого місця проживання. Кількість та структура населення яке реалізовує міграційні процеси прямо впливає на кількісні і якісні характеристики окремої адміністративно-територіальної одиниці, зокрема

на щільність населення, наявність чи відсутність працездатного населення у її межах.

Міграція з села до міста є проявом постійної міграції, а повернення з місць навчання чи сезонної роботи є прикладом зворотної (тимчасової) міграції.

Тимчасові міграції поділяють на маятникові, циклічні, епізодичні.

Маятникова міграція — це щоденний або щотижневий рух населення від місць проживання до місць роботи або навчання, в разі виїзду за межі одного населеного пункту. Маятникова міграція є однією з найбільш масштабних (за кількістю населення) типів міграції. Радіус маятничкової міграції для великих міст становить близько 40-70 км, для середніх — 25-30 км. Мігранти шляхом маятничкової міграції забезпечують власні матеріальні потреби, проте знижують можливість духовного та соціального розвитку, підвищення кількості наявних компетентностей та їх розвиток у власних дітей, рівно з тим у маятничкових мігрантів скорочується час на відпочинок та відновлення втрачених сил тощо.

Циклічна (сезонна) міграція — це рух населення яке є здатним до виконання певних робіт на певний час з поверненням у місця постійного проживання, як-от виїзд на сезоні роботи.

Нерегулярні ділові, побутові чи туристичні поїздки є прикладом епізодичної міграції.

Вимушена міграція — це переміщення особи, шляхом перетину державного кордону під впливом таких факторів як: бойові дії, чи переслідування на ґрунті соціальних чи інших причин, а також вимушене переміщення громадян України, іноземців чи осіб без громадянства, які проживають чи перебувають в межах державного кордону України, шляхом перетину меж адміністративно-територіальних одиниць України у зв'язку з екологічними, техногенними та іншими обставинами надзвичайного характеру.

За правовими ознаками мігрантів поділяють на легальних, напівлегальних та нелегальних. Легальні мігранти за допомогою віз мають можливість перетину кордонів офіційно, без порушення нормативно-правових актів держав в'їзду та виїзду. Напівлегальні мігранти, маючи візу, прибувають до країни на законних

підставах, проте в силу певних причин незаконно залишаються у країні перебування та не виїжджають до держави власного громадянства (підданства). Нелегальні мігранти перетинають кордони держав за відсутності візи.

Також, міграції поділяються за способом реалізації на організовані та неорганізовані та індивідуальні. Організована міграція реалізується шляхом залучення державних інституцій, а також громадських організацій, інші згадані види можливі за рахунок власних матеріальних та інших ресурсів мігрантів, без залучення державної чи громадської підтримки.

Оцінка обсягів міграцій, соціально-демографічних характеристик мігрантів, необхідні для вияву характеристик міграційних процесів та прогнозування напрямків та інтенсивності їх розвитку. Джерелами на яких варто базуватись є дані переписів населення, обліку мігрантів, результати досліджень певних потоків міграції. Поточний облік міграційних подій, на сьогодні, є основним джерелом оперативної інформації про міграцію населення в Україні, який здійснюється за допомогою заповненням талонів статистичного обліку до адресних листків прибуття та вибуття можливим є контроль за пресуванням мігрантів, зміною їх місця реєстрації.

Існують теорії які пояснюють причинно-наслідковий зв'язок міграції робочої сили. За їх допомогою на макрорівні виявляють напрямки та величину міграційних потоків між регіонами за допомогою параметрів соціально-економічного розвитку території (рівень зайнятості та оплати праці, розміри амортизаційних відрахувань, побутові умови, кількість наявних вакансій та ін.). На мікрорівні вивчають міграційну реакцію осіб, їх сімей в на зміну певних аспектів життя, які прямо впливають на міграційне цілепокладання.

Нині міграція в Україні стрімко змінюється, у населення виявляється інтерес до кардинально нових напрямків. Через відтік сільського населення до міст сформувалися системи з високою концентрацією саме містян. Водночас у сільській місцевості дедалі більше територій які не є заселеними взагалі або ж густина населення яких я надто малою, таким чином кількість земель що обробляються знижується. Відтік молодого працездатного сільського населення

до міст прямо впливає на вікову розгалуженість сільської місцевості – перевагу непрацездатних осіб та осіб пенсійного віку над працездатними індивідами, а рівно з тим вплив на сальдо народжуваності – його зниження та приріст смертності, а відповідно й негативний приріст сільського населення.

Міграція населення в межах України та за кордон, найчастіше, характеризується зміною географічної направленості потоків.

У міждержавній міграції можна виділити чотири напрями:

- міграція з розвинутих до промислово розвинутих країн;
- міграція в межах промислово розвинутих країн;
- міграція робочої сили між країнами, що розвиваються;
- міграція наукових працівників, спеціалістів з промислово розвинутих країн до країн, що розвиваються.

Прибуття працездатного населення з країн, що розвиваються, до розвинутих країн, прямо впливає на забезпечення низки галузей необхідними робітниками, які забезпечують ефективний виробничий процес, а подекуди й реалізацію стандартів побутового добробуту. Наприклад, у Франції емігранти становлять 25 % усіх зайнятих у будівництві, в Бельгії — половину всіх шахтарів, у Швейцарії — 40 % будівельників [13].

Трудова міграція – це переміщення осіб у межах чи поза межами держави, її адміністративно-територіальних одиниць, з метою реалізації договірних та позадоговірних комерційних правовідносин, зокрема зайняття підприємницькою діяльністю у межах наявного правового регулювання. Українські мігранти перебувають у трудових відносинах з роботодавцями зі Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Німеччини, Франції, Ізраїлю, Туреччини, Греції, Кіпру тощо. Проте в Україні зростають не лише еміграційні процеси, а й імміграційні. Так, вакансії в Україні займають громадяни Туреччини, В'єтнаму, Китаю, Болгарії, Молдови. Проте, незважаючи на постійне збільшення масштабності еміграційних та імміграційних потоків, в Україні превалюють процеси еміграції працездатного населення.

Важелями державного регулювання трудових міграцій в Україні є:

- створення ефективного внутрішнього ринку праці;
- приєднання України до міждержавних угод у сфері праці та соціального захисту трудових мігрантів;
 - підписання міждержавних та міжурядових угод щодо працевлаштування трудових мігрантів;
 - співробітництво прикордонних регіонів держав, що межують з Україною, щодо розвитку прикордонних міграцій і взаємного врегулювання трудової діяльності громадян, які працюють за межами країн громадянства (підданства) [41];
 - запровадження ліцензій на господарську діяльність пов'язану з наданням інформаційних та агентських послуг щодо працевлаштування громадян України за кордоном з метою посилення соціального захисту мігрантів та запобігання кіднепінгу та торгівлі людьми.

На нашу думку, шляхом реалізації державної політики у сфері зайнятості населення Уряд має врегульовувати трудову міграцію за допомогою формування сучасного мобільного внутрішнього ринку праці (підвищення освітньо-професійного рівня населення, створення необхідних робочих місць, неухильне підвищення соціальних гарантій та оплати праці).

Висновки до РОЗДІЛУ 1.

З урахуванням вищевикладеного, ми можемо дійти висновку, що міграційні процеси можна визначити у широкому та вузькому розумінні. У широкому сенсі під міграціями слід розуміти усе розмаїття руху населення по земній кулі, що не залежить від мети такого переміщення та його тривалості. Більш того, іноді під міграцією у її найширшому сенсі розуміють переміщення населення навіть у межах одного населеного пункту (наприклад, до торговельних центрів, на робоче місце тощо). На нашу думку, слід уникати настільки широкого розуміння міграції, оскільки це призводить до штучного розширення його сутності. У вузькому сенсі під міграцією розуміють процес переміщення населення на місцевості, що у кінцевому результаті призводить до його перерозподілу. На нашу думку, відсутність єдиного підходу у розумінні міграційних процесів є наслідком складності, багатогранності та комплексного характеру міграції як явища соціальної дійсності. З огляду на це, ми пропонуємо розуміти під міграцією переміщення населення за яких досягається їх перерозподіл на місцевості на певний проміжок часу із подальшим збереженням такого перерозподілу. У свою чергу під міграційними процесами пропонуємо розуміти та спиратись у подальшому як на рух населення через кордони країн (для зовнішніх міграційних процесів) або областей (для внутрішніх міграційних процесів) з метою перерозподілу населення та отримання соціальних вигод суб'єктами міграції.

На нашу думку, доцільно враховувати статистичні дані міграційних процесів при формуванні гіпотез нашого дослідження, а також звернути увагу на запропоновані вітчизняними та зарубіжними науковцями тенденції, що спостерігаються в Україні наразі та положеннями щодо подальшої зміни міграційних процесів чи їх особливостей у світі.

Міграційні процеси в Україні значно активізувались останнім часом у зв'язку з рядом об'єктивних причин, а тому все активнішим стало переміщення населення нашої держави з метою заробітків та зміни постійного місця

проживання до інших країн. З огляду на це постає актуальним розгляд питання про соціально-економічне значення міграції для України. Варто зауважити, що в економічному аспекті трудова міграція сприяє покращенню стану валютних надходжень у державу за рахунок збільшення кількості переказів в іноземній валюті до України. Однак, інший бік наведеної ситуації в тому, що українська економіка вирівнює валютні запаси і надходження в країну саме за рахунок міграційних процесів, що ставить її у залежність від працівників мігрантів і пригальмовує розвиток економіки у наведеній сфері шляхом впровадження власної політики. При цьому, негативний вплив процеси міграції мають через відтік кваліфікованих кадрів за кордон, зменшення престижу роботи в Україні та ряду інших факторів, які мають своїм наслідком погіршення якості кадрів на ринку праці України. Якщо говорити про соціальні наслідки, то вони є здебільшого позитивними для населення держави, оскільки таким чином підвищується рівень доходів сім'ї і, відповідно, рівень їхнього життя. Проте, варто говорити також про те, що внаслідок цього відбувається порушення інституту сім'ї, як основного соціального осередку, що здійснюється внаслідок постійних від'їздів одного з членів сім'ї до іншої країни. З огляду на це ми вважаємо, що говорячи про соціально-економічні наслідки міграційних процесів слід розглядати їх двоякий характер як для держави, так і для самого населення та трудових мігрантів, зокрема.

У літературі існує велика кількість класифікаційних критеріїв міграції, де серед основних вважаємо за необхідне виділити:

- 1) територіальний критерій (внутрішньодержавна міграція та зовнішня);
- 2) причинний критерій (поділ міграції залежно від її причин: політичних, економічних, соціальних тощо);
- 3) часовий критерій (постійна, тимчасова, сезонна (циклічна) та епізодична міграція);
- 4) вольовий критерій (добровільна міграція та вимушена міграція);
- 5) правовий критерій (легальна, напівлегальна та нелегальна міграція);

Таким чином, міграція за своєю сутністю є комплексним та багатогранним явищем, щодо визначення сутності якого досі тривають наукові дискусії та постійно нагромаджується база наукових знань щодо цього явища. міграційні процеси мають важливе значення для розвитку держави та слугують свого роду показником стану економічних та соціальних процесів у державі, що обумовлює необхідність провадження у нашій державі належної міграційної та економічної політики з метою уникнення негативних наслідків міграції трудових кадрів за кордон. Міграційні процеси можуть бути розподілені за значною кількістю критеріїв, кожен з яких відображає певний аспект міграції та її особливостей.

РОЗДІЛ 2. ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

2.1. Сутність трудової міграції, її особливості та тенденції в Україні

Таке глобальне явище як трудова міграція входить до складу світової системи господарювання. Вона виступає є продуктом розвитку робочої сили й процесів міжнародного поділу праці та інтеграції. Історія цього явища така ж давня як і самого людства, оскільки міграція виникла та розвивалась разом з ним. Не має держави, якої б, в процесі її розвитку, не торкнулись світові міграційні процеси. Одні держави виступають постачальниками трудових ресурсів, інші реципієнтами, тобто приймаючими трудові ресурси [42, с. 395]. Надивлячись на те, що число заробітчан, що працюють в Україні в останні роки зростає, Україна залишається в більшій мірі постачальником трудових ресурсів на світовий ринок праці. І такі висновки зроблені на основі даних з офіційних джерел, які не враховують біженців та нелегалів. Відтік робочих ресурсів, особливо висококваліфікованих спеціалістів, є одним з найболючіших питань нашої країни. З однієї сторони така міграційна обстановка створює чисельні проблеми пов'язані зі значною кількістю мігрантів, з іншої ж відкриває нові можливості спричинені міграцією. Враховуючи все зазначене очевидно стає актуальність обраної теми дослідження, оскільки аналіз міграції та розкриття поточного стану міграційних процесів в Україні, визначення передумов та факторів впливу на них дозволяє формувати більш ефективну міграційну політику в Україні, що є необхідним для нашої країни, на нинішньому етапі її розвитку.

Нині не має узгодженого погляду на поняття «міжнародної міграції», хоча протягом багатьох років ця дефініція була предметом дослідження численних науковців. Міграція полягає у переміщенні людей в просторі, між територіями та країнами. Трудова міграція є процесом переміщення трудових ресурсів, які бажають більш вигідно працевлаштуватись у новому регіоні чи країні. Тобто

міграція розкривається через співвідношення попиту та пропозиції на ринку робочої сили.

Гуменюк Ю. та Гоголь Г. виділять ознаки ідентичності міжнародної трудової міграції, як самостійного економічного явище, а саме відзначають її тривалість у часі, добровільність та економічну мотивацію. Вітчизняний та зарубіжний досвід показує, що легковажне ставлення до контролю за міграційними процесами має наслідком зменшення чисельності працездатного населення, в тому числі й кваліфікованих спеціалістів. Оскільки людина завжди прагне якнайкраще реалізувати свій трудовий потенціал, не вигідні умови праці побуджують її до пошуку перспективнішого місця роботи, що виступає однією з найпоширеніших причин міграції. Нині основних напрямків міжнародної трудової міграції відносять:

- переміщення за економічними причинами з країни, що розвивається або країни з перехідною економікою до розвинутої країни («South–North»);
- переміщення з розвинутої країни до країни, що розвивається («North–South»: наприклад, з США до Мексики та Південної Африки);
- міграція між розвинутими країнами світу («North–North» – характерним для даного напрямку є відтік кваліфікованих робочих кадрів з Європи до США);
- міграція між країнами, що розвиваються («South–South»);
- міграція в межах пострадянських країн (наприклад, з Білорусі до Росії чи з України до Польщі тощо) [33].

Найважливішими регіонами залучення трудових ресурсів, що визначають напрямки сьогоденної міжнародної трудової міграції, виступають: Західна Європа, Північна Америка, Південноамериканський регіон, Західна та Південно-Східна Азія. Найбільшими центрами прийняття мігрантів, виступають країни з високим рівнем економічного розвитку, так як США та Канада, країни Західної Європи: Польща, Італія, Франція, Швейцарія, Німеччина, Великобританія.

Можна виділити наступні основні тенденції міжнародної трудової міграції на сучасному етапі:

- чисельності трудових мігрантів збільшується з року в рік;

- міграційні потоки робочої сили мають двобічний характер, тобто одна країна може бути і постачати, і приймати мігрантів;
- економічна заінтересованість трудових мігрантів є домінуючим фактором в порівнянні з іншими неекономічними причинами;
- чисельність країн, які є активними учасниками міжнародних міграційних процесів, збільшується;
- міжнародні мігранти прямують та концентруються у найбільш розвинутих регіонах світу ;
- обсяги нелегальної міграції зростають;
- посилення впливу держав на міграційні процеси [33].

На сьогоднішній день України входить до десятки держав-донорів робочих ресурсів та є однією з найбільших міграційних експортерів серед країн Європи. Перш за все такий рівень міграційних процесів пояснюється низьким рівнем заробітної плати у всіх галузях економіки при високому показнику майнового розшарування населення, зростаючими показниками бідності та безробіття, тенденціями до вилученого переводу працівників на неповну зайнятість.

Основними факторами міжнародної трудової міграції з України є:

- бажання поліпшити своє економічне становище за рахунок підвищення рівня заробітної плати та додаткових надходжень;
- кількості робочих місць в державі недостатньо;
- прагнення до комфортнішого життя та роботи за кордоном;
- пошук більш розвинутої соціальної сфері життя, зокрема мова йде про медицину, освіту, пенсійне забезпечення тощо;
- відсутність перспектив у професійного та кар'єрного росту;
- нестабільна політична та економічна ситуація в країні;
- високий рівень корупції у більшості напрямках діяльності.

Перелічені фактори призводять до збільшення випадків трудової міграції з України, в тому числі й молодих кваліфікованих кадрів. Найбільш несприятливою для України є тенденція до втрати молоді, яка має можливість та бажання ще під час навчання або одразу по закінченню поїхати жити та працювати закордон, а

також міграція висококваліфікованих спеціалістів, які бажають отримувати конкурентну заробітну плату на міжнародному ринку. З цього приводу Ф. Дювел, називав Україну другою країною після Мексики, за величиною міграційного коридору, а також третьою, після Індії та Китаю, за походженням емігрантів. Свої висновки науковець робив на основі даних Світового банку. Дювел Ф. вивів наступні кількісні показники: трудові емігранти становлять 4 – 15% від усього населення країни або 20% від працездатного населення [56].

За даними на 2019 рік найбільш поширеними були наступні напрямками міграції українців: до Польщі – 40,76%, Російської Федерації – 17,81%, Угорщини – 10,45%, Молдови – 7,41%, Білорусі -5,95%, Словаччини – 3,23%, Румунії – 2,94%, Туреччини – 2,31%, Єгипту – 1,51%, Німеччини – 1,26%, ОАЕ – 0,59%, Ізраїлю – 0,56%, Італії – 0,5%, Австрії -0,46%, Греції - 0,44%, та до інших країн - 3,84%.

Трудова міграція частіше характерна для осіб більш зрілого вік у середній показник – 34 роки. Також, трудовій міграції з України притаманна також як довгостроковість, оскільки більшість мігрантів залишають територію нашої країни на значний проміжок часу – близько 71% усіх трудових мігрантів у віці 18-44 років [8].

Зазвичай українські трудові мігранти зайняті на будівництві – близько 29%, виробництві – 14%, допомагають по домогосподарству -10%, у сільському господарстві – 8% та в індустрії гостинності – 11%. Більшість мігрантів чоловічої статі зайнято у сфері будівництва, а жінки у сфері кілінгових послуг .

За статистикою більшість трудових мігрантів чоловіки – їх частка від усіх мігрантів складає 75%. Більшість трудових мігрантів є вихідцями з сільської місцевості – 54,3%. Таким чином участь сільського населення у трудових процесах у 2,9 разів вища від міського, що пояснюється малою кількістю робочих місць в сільських місцевостях.

По території України, найбільший рівень міграції спостерігається з Західних областей країни – це близько 11% від усього обсягу економічно активних мігрантів, в той час коли в інших регіонах цей показник складає менше

2%. Така ситуація пояснюється нерівномірним розвитком регіонів України, відмінностями у рівня оплати праці. Якщо вести мову про кваліфікованість трудових мігрантів, то частка осіб з повною вищою освітою складає 15,4%, а з освітою всіх рівнів – 31 %, при цьому жінок з вищою освітою є удвічі більше ніж чоловіків. Стосовно країн куди здійснюється трудова міграція з України, то серед жінок та чоловіків існує відмінність, відповідно до статистичних даних більшість жінок мігрують до Угорщини – 53% та Італії – 78%.

Суттєвого вплинула на масштаби міграційних процесів в Україні криза 2014 року. Внаслідок воєнних дій та агресії ззовні економічне становище у країні значно погіршило, процеси стагнації переросли в глибоку кризу, за підсумками в 2014 році виробництво промислового сектору скоротилось майже на 11%. Закономірно, що економічне становище позначилося на добробуті населення. Хоча номінально середній показник заробітної плати в 2014-2015 роках зростав, через інфляцію, яка за деякими джерелами у 2014 році сягнула 35% та продовжила зростати в 2015 році, реально рівень заробітної плати значно знизився.

Окрім високого рівня інфляції та фактичної девальвації національної грошової одиниці, спостерігалось стрімке дорожчання комунальних послуг, цін на проїзд у транспорті, продукти, ліки.

Всі зазначені чинники сприяли збільшенню рівня міграційних процесів з України. Для прикладу, можна навести співвідношення рівня заробітної плати в Україні та в країнах Європи, зокрема, в Україні вона є приблизно у 20 разів менша, аніж в Італії, або в 6 разів менша ніж у Польщі [8].

У зв'язку з політичною ситуацією на Сході України, певна відстань кордону залишається неконтрольованою, через що неможливо достовірно вирахувати кількість осіб, які мігрують між Росією та Україною. Тому дані статистики міграції до сусідньої держави значно відхиляються від фактичного становища. Якщо порівнювати показники за 2014 та 2015 роки, то обсяг українців, виїжджаючих до Росії практично не змінився – 4,7 млн. чоловік у 2014 році та 4,2 млн. чоловік у 2015 року. Незначне зменшення даного показника

пояснюється зростанням трудового транзиту через територію Білорусі. Значна кількість трудових мігрантів з України потрапляють до Росії через білоруський кордон, оскільки пряме сполучення між Україною та Росією ускладнене припиненням перельотів та залізничного сполучення.

Через несприятливі інвестиційні умови в Україні не відбуваються процеси накопичення капіталу, які б сприяли збільшенню продуктивності факторів виробництва, що залучаються, в тому числі і праці. Як наслідок низький рівень оплати праці, який сприяє зростанню рівня міграції.

Країни з яких частіше за все повертаються українські мігранти – це Греція та Росія, в першу чергу це пов'язано з внутрішніми несприятливими процесами в середині цих країнах. В середньому ж приблизно 34% українських мігрантів повертаються назад.

Очевидно, що зовнішня міграція з України набула масового характеру, тому доцільно розкрити її позитивні та негативні наслідки.

Позитивними наслідками зовнішньої міграції є:

1) для осіб, що мігрують:

- більша заробітна плата та комфортніший рівень життя;
- новий професійний досвід;
- підвищення кваліфікаційного рівня;
- розмовна практика;
- розширення світогляду, отримання реального розуміння щодо

ринкових умов праці.

2) для суспільства в цілому:

- зниження рівня безробіття в країні;
- покращення рівня життя сім'ї та близьких мігранта, через переказ коштів закордону;
- зменшення соціальної напруженості суспільства в умовах економічної кризи;
- зниження завантаженості на соціальні фонди;
- підвищення кваліфікаційного рівня реемігрантів;

- поширення в суспільстві західних демократичних цінностей та культури життя.

Незважаючи на позитивні риси міграція, вона має ряд негативних наслідків, до яких слід віднести:

- не окупність попередніх вкладень в освіту і підготовку фахівців;
- відтік висококваліфікованих спеціалістів;
- зростає демографічне навантаження на працюючих громадян внутрішнього ринку, зменшення рівня народжуваності та процеси пов'язані зі старінням нації;
- зменшуються податкові надходження та відрахування у соціальні фонди;
- на внутрішньому ринку зростають ціни на товари і послуги при низькій купівельній спроможності загальної частини населення тощо [29].

Враховуючи які негативні наслідки за собою тягне зовнішня міжнародна міграція з України, очевидно, стає необхідність розроблення державної міграційної політики здатної їх подолати при цьому використовуючи позитивні наслідки від міграційних процесів для економічного розвитку країни. На перешкоді раціональній міграційній політиці стоїть відсутність чітких статистичних даних про масштаби трудової міграції з України.

Подоланню зазначених проблем заважає низка факторів:

- зволікання у процесі приєднання України до міжнародних конвенцій щодо соціального захисту трудових мігрантів;
- недосконалість механізму працевлаштування українських мігрантів на легальній основі за кордоном відповідно до системи міжурядових договорів та міждержавних-правових угод.

Проте основною проблемою для України залишається нерозвиненість такого механізму регулювання, що дозволив би створити конкурентні умови праці для гідної зайнятості робочого населення.

Отже, одне з найважливіших завдань держави полягає у всебічному регулюванні та вирішенні питань, пов'язаних з трудовою міграцією. Для цього

необхідно застосовувати інструменти макроекономічної стабілізації та оздоровлення економіки, створювати нові робочі місця та залучати іноземні інвестиції.

Держава має забезпечувати реалізацію цивілізованих форм еміграції працівників та можливості для їх вільного повернення в Україну, ввезення зароблених коштів, а також гарантії захисту їхніх трудових прав за кордоном для українських мігрантів.

У звіті Міжнародного валютного фонду в січні 2019 року кількість трудових мігрантів з України оцінена у 2-3 мільйони. І хоча не було опубліковано ніяких методологічних підстав цієї оцінки, вона використовується з огляду на авторитет інституції.

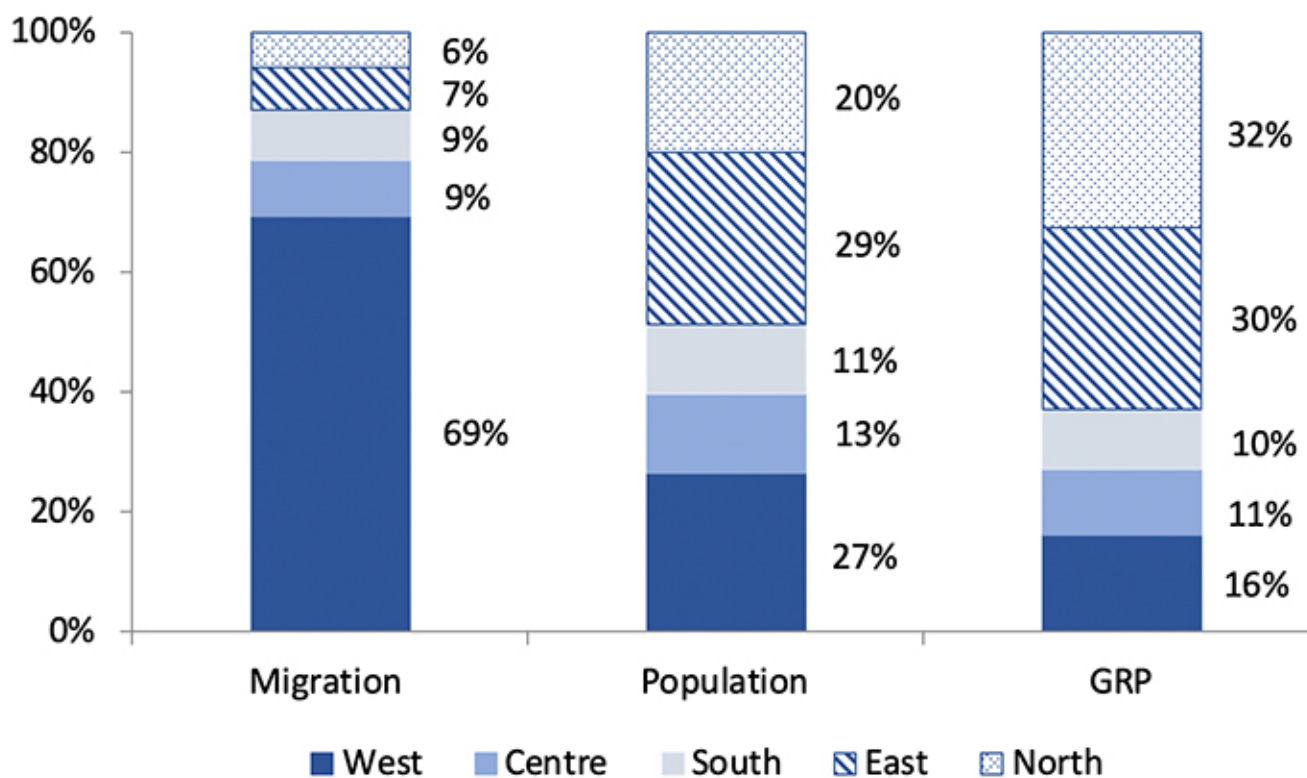
За даними Державної прикордонної служби з України в період з 2002 по 2018 роки виїхало та не повернулось близько 7 мільйонів громадян України. Щоправда даний показник враховую не тільки трудову, а й постійну еміграцію, яка не зумовлена економічними чинниками. Крім того, у ньому можливі помилки щодо даних за 2014-2015 роки, коли фактично Україні була невідконтрольна значна ділянка кордону з Росією. Також, використовуючи зазначені дані, необхідно звертати увагу на те, що показник «чистого виїзду» громадян України не дорівнює показнику зменшення населення за розглянутий період, оскільки в Україну в'їжджали на проживання іноземні громадяни. При цьому аналіз показника «чистого виїзду» громадян в останні два роки дає змогу зробити висновок, що впровадження безвізового режиму і посилення трудової міграції не призвели до збільшення постійної еміграції. У 2017 році та 2018 році Україну залишили й не повернулися назад 150 тисяч та 200 тисяч громадян відповідно. Для порівняння, середній показник за 2009-2014 роки складав близько півмільйона осіб.

Станом на 2017 рік за даними ООН кількість світових емігрантів походженням з України склала майже 5 мільйонів. Ця цифра є результатом складання показників офіційної статистики країн-членів ООН стосовно кількості громадян України або громадян інших країн, які народилися в Україні серед їх

мешканців. Сюди включено окрім трудових мігрантів, також громадян, які залишили Україну до 1991 року.

Опитування, яке проводив Київський міжнародний інститут соціології у 2018 році щодо міграційних настроїв населення показало, що 8% громадян України мають наміри виїхати за кордон в найближчі півроку для тривалого перебування, але майже половина з них не робила жодних кроків для реалізації даної мети. Сюди відносились і ті особи, що ще ніколи не виїжджали за кордон, так і ті, що вже мали досвід трудової міграції та планували його повторити.

Також для розуміння кількості трудових мігрантів з України в окремих країнах можна дослідити статистику країн Вишеградської четвірки або дані Статистичної служби Європейського Союзу щодо кількості виданих українцям дозволів на проживання з метою працевлаштування. [46] Але необхідно враховувати неповність цих даних, оскільки, наприклад, у Польщі та Угорщині є можливість тимчасового працевлаштування без дозволу на працю. Крім того в цих даних не враховані нелегальні працівники.

Діаграма 2.1.1. Складено на основі джерела [52]

Використовуючи методологією Міжнародної організації праці для підрахунку рівня безробіття, Державна служба статистики України зафіксувала, що він скоротився з 8,9% до 8,5% робочої сили віком від 15 до 70 років. Державна служба зайнятості вказує, що рівень безробіття зменшився по всій території країни. Кількість безробітних станом на січень 2019 року складала більше 364 тис., за підсумками жовтня того ж року показник зменшилася до 259,3 тис. осіб. З огляду на таку статистику можна зробити висновок, що на вітчизняному ринку праці спостерігаються позитивні зміни, зростає зайнятість населення та скорочується безробіття. Але в той же час, статистика Євростату повідомляє, що за 2018 рік країни Європейського Союзу видали громадянам інших держав близько 3,2 млн. посвідок на постійне проживання. Більшість цих осіб родом з України та Китаю.

Якщо більш детально розглядати статистику, то за минулий рік посвідки на проживання в ЄС біли видані 527 тисячам українців, 78% з яких переїхало до Польщі, а 65% подали запит з метою працевлаштування. Деякі експерти вказують, що саме це явище є причиною зменшення рівня українського безробіття. «Це пояснюється винятково посиленням трудової міграції», – зазначає виконавчий директор економічного дискусійного клубу Пензин О. За даними попереднього міністра соцполітики Андрія Реви: «9 мільйонів українців, перебувають за кордоном на сезонних тимчасових роботах, ще близько 2 мільйонів (Держслужба статистики) – постійно. Це ті люди, яких не реєстрували центри зайнятості» [49]. За словами експертів статистика не всесильна, тому назвати точну кількість українських громадян, працевлаштованих, наприклад, у Польщі, дуже складно. Воскобойник В., президент Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування, стверджує: «Адже впродовж року багато з наших співвітчизників їздять в цю країну на роботу по два рази». За твердженням спеціалістів за масштабами міграції можливо слідкувати тільки по обсягам валютних переказів. У 2019 році вони склали 11,6 млрд доларів, у поточному році Нацбанк очікує 12,2 млрд доларів.

Подібні підрахунки намагаються провести й представники іноземної сторони. Зокрема директор Департаменту економічного аналізу Національного банку Польщі Яцек Котловський вказав, що на заробітках в Польщі понад 900 тисяч українських працівників.

До цього консульство України визначило, що в останнє п'ятиріччя в Польщі побільшало українців в 5 разів. Василь Воскобойник не бачить нічого дивного в таких цифрах, адже обіг заробітчани явище постійне і 900 тисячами не обмежується. За його словами за рік в Польщі встигають попрацювати близько півмільйона українських громадян [49].

За словами завідувача відділом міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, демографами не відмічаються суттєві сплески в міграційних явищах. Характерними були збільшені міграційні процеси в період 2014-2016 років, але після цього ситуація в цілому стабілізувалася. По словам експерта не вистачає достовірної інформації, але підстав вважати, що міграція посилюється немає, скоріше відзначається зміна самої структури міграційних процесів.

Існує кілька чинників, що могли б вплинути на подальше покращення ситуації з трудовою міграцією говорить експерт програми «Міжнародна і внутрішня політика» Українського інституту майбутнього (UIF) Ігор Тишкевич. До прикладу може слугувати зменшення попиту на робочі руки в таких країнах як Польщі, Румунії, Чехії, Угорщині. «Але там попит на працівників з України лише зростає і збільшуються квоти на видачу дозволів працювати, – говорить він. – А наступного року для нас відкриє свій ринок Німеччина». Важливий фактор – створення нових робочих місць в Україні. «Мовою статистики, аби рівень безробіття знизився хоча б на процент, повинні з'явитися десятки тисяч нових робочих місць за рік, – говорить Тишкевич. – Але де тисячі нових підприємств в Україні?». В програмі дій уряду, затвердженій нещодавно прем'єром у ВР, йдеться про мільйон робочих місць, нагадує Олег Пендзин. «Мільйон при 9 мільйонах трудових мігрантів. І жодного слова про розвиток промисловості, – коментує економіст. – Звідки візьмуться ті робочі місця, я не знаю» [49].

Тишкевич І. вказує на недоцільність використання терміну «заробітчани», називає його застарілим, тому що такого нелегального заробітчанина нині змінив «український робітник». Це категорія людей, що працюють за офіційним контрактом, мають високий рівень заробітної плати, яку роботодавці прагнуть залишити в своїй країні, тому й створюють додаткові умови для переїзду працівників та їх родин. Таку політику проводять у Польщі, Чехії, Литві.

Національний банк України визнав, що наявність трудової міграції спричиняє підвищення заробітних плат в Україні. Для прикладу можна навести компанію «Інтерпайп», яка вимушена була підняти зарплати працівникам, коли їх почали активно переманювати польські конкуренти.

З вище сказаного, складається враження про одні плюси міграції українського населення: Україна отримує 11-12 млрд доларових переказів щороку, тобто покращує валютний баланс; мігранти – отримують кращі доходи і за кордоном, і в себе дома, але зростає та прискорюється зростання зарплат без зростання продуктивності праці, що означає зменшення доходів бізнесу і гальмування його розвитку. В кінцевому результаті, робітник за годину виробив не більше доларів, ніж зазвичай, а отримав більшу їх частину в якості зарплати [49].

Але радіти мільярдним переказам залишилось недовго. Політика залучення родин вмотивована тим, що робітник, який відправляє значну кількість зароблених коштів додому і тим самим виводить їх з обігу держави – місця роботи. Тобто необхідно зробити так, щоб отримувачі цих переказів жили в її межах. Для економіки зменшення обсягу переказів буде мати відчутні наслідки. зменшиться, це відчує економіка. Нині понад 11 млрд доларів дефіциту торгівлі товарами та послугами в Україні покривається за рахунок коштів мігрантів. Доки рівень заробітної плати зростає, зменшення обсягів переказів непомітно, але це тільки питання часу по словам експертів. Станом на початок 2019 року кількість платників єдиного соціального внеску в Україні складала 13,4 млн. осіб, а пенсіонерів – 11,9 млн. Зрівнювання кількості платників єдиного соціального внеску та кількості отримувачів пенсії є незвичайно несприятливими прогнозами.

Хтось має сплатити близько 4000 гривень єдиного соціального внеску, для того, щоб виплатити 3000 гривень пенсії. Саме 4000 гривень, тому що необхідно враховувати адміністрування ПФ. З такого погляду всі позитивні риси трудової міграції вбачаються мильною бульбашкою, яка може луснути.

На необхідності урядової програми, або хоча б усвідомлення керівництвом країни, що держава потребує термінових рішень у цій сфері наголошує Пензин О: «Можливо, не така, як польська Стратегія збереження людського капіталу - український бюджет не зможе забезпечити українців доступним житлом, але треба робити хоча б маленькі кроки. Підтримувати, фіксувати зв'язки з тими, хто виїхав: це підвищує вірогідність повернення, ще можна розвивати спільні проекти з країнами, де осіли наші інтелектуальні мігранти». Необхідним є заохочування підприємницької діяльності. Власний бізнес виступає вагомим аргументом для повернення заробітчан в Україну або невиїзду взагалі.

Тишкевич погоджується, що з явищем трудової міграції нічого не подієш, тому що люди завжди шукатимуть кращих умов праці, але це не привід ігнорувати державну політику, яка зробила би вигідними перекази в Україну. Працездатне населення – це чоловіки і жінки фертильного віку. Якщо вони почнуть виїждати родинами з України, то держава втратить і майбутніх платників податків, і людей призовного віку [49].

У зв'язку з відкриттям у 2020 році ринку працевлаштування з Німеччиною досить прогнозовано, що зросте рівень трудової міграції з України. Як вказує Воскобойник В., на сьогодні відсутня актуальна статистика, яка б продемонструвала рівень трудової міграції в Україні. Це перед усім пов'язано з тим, що ми достовірно не знаємо кількість осіб, що проживають в Україні, тому казати про свіжу статистику щодо кількості людей, які поїхали працювати за кордон не має можливості.

У НБУ заявляли, що збільшилися грошові перекази в Україну від людей, що працюють за кордоном на 13%. З одного боку, це може казати про те, що більше людей поїхали за кордон, з іншої сторони, — це може казати про те, що за

кордоном змінився розмір заробітної плати, або українці почали працювати у сфері, де їм платять більше», — стверджує він [49].

Проте, казати, що у 2019 році, збільшилася кількість українців, які поїхали за кордон Воскобойник не може. Він стверджує, що на сьогодні ситуація залишається стабільною. «Поки що найбільшими ринками для працевлаштування українців є: Польща та, як не дивно, Росія», — заявив він.

Воскобойник зазначає, що при трудовій міграції треба чітко зрозуміти, що є країни, в яких українців із задоволенням беруть на роботу — це Чехія, країни Балтії, Польща, Угорщина, Словаччина. Та є країни, де українці не потрібні, адже там хоче працювати велика кількість європейців — це країни Скандинавії, Данія, Швеція, Німеччина [47].

За прогнозами ООН населення в Україні зменшиться до 35 млн чоловік в 2050 році. Поступово відбувається переорієнтація українських мігрантів з одних країн на інші.

Воскобойник стверджує: «Йде активний відтік трудових мігрантів із Росії, де стагнує економіка і працювати стало не вигідно. До Польщі їхали, бо там були створені умови для швидкого отримання роботи. Але з весни 2020-го року Німеччина відкриє свій ринок праці для громадян країн за межами ЄС, і чимало українців намагатимуться потрапити туди» [47].

В наступні роки, для України, важливим фактором виступить трудова міграція. Якщо ефекти міграції виступали переважно корисними як для економіки України, так і для самих мігрантів, то в подальшій довгостроковій перспективі ефект почне шкодити інвестиційному клімату, державним фінансам та ціновій конкурентноспроможності загалом.

Так як політичні наслідки являються не тривіальними, то очевидно, що ні один уряд не може перешкоджати вільному виїзду за кордон. З'являється тоді логічне питання, щодо міграції і роботи уряду країни. По-перше, потрібно оновити та збільшити базу статистичних даних, щоб володіти актуальною та вичерпною інформацією що до цього важливого питання. Це можуть бути щорічні модулі обстеження робочої сили стосовно міграції, практики трудової

міграції колишніх і теперішніх членів домогосподарств у ході наступного перепису, а також питання щодо міграційного статусу членів домогосподарств у регулярних обстеженнях робочої сили. По-друге, міграція повинна бути частиною стратегічного планування політики України. Поступова адаптація України до чистої еміграції та її плюсів – пом'якшить негативні наслідки, які вона спричинює, адже на сьогодні не існує короткострокових інструментів призупинення відпливу українців до інших країн. Мається на увазі політика зменшення регіональних розбіжностей, надання допомоги українцям за кордоном через консульські служби, служби зайнятості та юридичні консультації, запровадження політики діаспори задля заохочення залучення українців за кордоном до економіки та суспільства вдома, навчання студентів, заохочення користування офіційними каналами для грошових переказів. По-третє, зростання економіки та позитивні економічні перспективи потрібні для того, щоб люди залишалися та інвестували у своє майбутнє в Україні [47].

Впроваджуючи реформи, Україна має можливість створити сприятливі умови для економічного зростання та соціального розвитку, які покращать очікування людей на їхнє життя в Україні порівняно з потенційними країнами для працевлаштування.

Процеси міжнародної трудової міграції є невід'ємною складовою розвитку міжнародних економічних відносин. Нині глобалізація виступає прискорювачем процесів міжнародної міграції трудових ресурсів. Україна виступає активним учасником в міжнародній міграції робочої сили. Міжнародна трудова міграція з України є однією з найважливіших проблем країни, адже вона набула масового характеру та потребує вирішення. В даній ситуації Україна потребує від державних органів влади зважених законотворчих, організаційних заходів у сфері демографічної, міграційної політики, спрямованих на створення нових робочих місць з належним рівнем заробітної плати та відповідною соціальною захищеністю, вдосконалення існуючої системи освіти, підвищення рівня охорони здоров'я та зростання народжуваності тощо. Тому на першому плані стоїть завдання врегулювання вікових структур виїзних міграційних процесів та Отже,

першочерговими завданнями, зважаючи на все вище зазначене, є врегулювання вікової структури виїзних міграційних процесів та запобігання масовому виїзду економічного активного населення і молодих кваліфікованих кадрів з України.

2.2. Гендерні аспекти трудової міграції в Україні

Проблеми зовнішньої трудової міграції для України нині вкрай загострилися. Стрімке зростання кількості українських заробітчан за кордоном і створений цим ряд соціально-економічних та демографічних проблем залишаються актуальними на регіональному та національному рівнях. І довгоочікувана лібералізація візового режиму з державами-членами ЄС не стала рятівником ситуації. За результатами проведеного дослідження у 2015 році, з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, частка сімей (розширених), члени яких працюють за кордоном, становила близько 5,4% (у 2011 р. вона становила 5,5%, у 2008 р. – 7,0%, у 2006 р. – 10,0%); водночас неофіційна еміграція суттєво зросла – з 27,6% у 2011 р. до 40,5% у 2015 р [14].

До цього варто додати, що лише близько половини короткострокових трудових мігрантів вказали, що мають легальний статус у країні перебування (серед довгострокових мігрантів така частка вище та досягає 81%). Цікаво, що державами, де заробітчани найчастіше перебувають у неврегульованому статусі, є Білорусь (42%), Російська Федерація (38%), Італія (32%), Португалія (23%), Іспанія (22%) [26]. З наведеного видно, що суттєва частка трудових мігрантів працюють неофіційно, що не може не викликати занепокоєння, позаяк у майбутньому вони зіштовхнуться з проблемами соціально-економічного захисту у країні перебування (зокрема, через травматизм на робочому місці, особливо з огляду на важкий характер робі, до яких найчастіше залучають українських мігрантів), та навіть ризиком втрапити в тенета сучасного рабства.

Водночас ще більшого загострення проблема набуває через зміни гендерно-вікової структури української міграції, помітною ознакою якої стало

збільшення кількості жінок, що виїжджають на заробітки, зниження середнього віку мігрантів, що у свою чергу створює проблему старіння нації, скорочення народжуваності, та зрештою погіршення трудового потенціалу населення. У зв'язку із зазначеним постає потреба у дослідженні гендерної структури українських мігрантів для з'ясування факторів їх міграційної мотивації та в перспективі реформування міграційної політики України на фоні процесів євроінтеграції.

До дослідження проблеми вивчення гендерної структури міжнародної міграції долучилися такі українські вчені, як Г.В. Герасименко [9], О.А. Малиновська [21], Е.М. Лібанова [31], І.П. Майданік [23], О.В. Ширма [16].

Соціопсихологічний портрет українських жінок-заробітчан склала С. Одинець [35], яка дослідила соціально-демографічні характеристики українських мігрантських осередків в Італії за останнє десятиріччя, а також головні причини жіночої міграції, способи виїзду за кордон, моделі зайнятості українських громадянок в Італії. Над проблемами жіночої міграції, її тенденцій та причинно-наслідкових зв'язків у країнах зарубіжжя працюють такі вчені Д. Вандегріфт [61] та М. де Ріт [55], які сконцентрували свої наукові пошуки на дослідженні сфер працевлаштування жінок-мігранток; Я. Худжа та Л. Платт [58], які вивчали економічну активність мігранток у державах перебування (на прикладі Великобританії); М. Черутті та М. Гаудіо, які порівняли міграційні потоки жінок у контексті соціокільтурних особливостей сприйняття жінки в суспільстві (на прикладі мексиканців у США та парагвайців в Аргентині) [54]. Водночас тим Р. Сарті [53] та Ф. Скрінци [59; 60], направили свої зусилля на вивчення досить нової та ще незвичної сфери працевлаштування чоловіків-мігрантів для виконання роботи по дому.

Краще уявлення структури міграційних потоків з України можна отримати з наступних даних: 87,9% мігрантів виїжджають за кордон з метою працевлаштування, 5,3% – для здобуття освіти, 3,8% – з метою возз'єднання сім'ї [28]. Виявилось, що наприкінці ХХ століття у країнах, що є найважливішими реципієнтами трудових мігрантів – ріст числа жінок-мігрантів прискорювався

швидше, ніж чоловіків. Формується нова тенденція фемінізації міжнародної міграції, що виникла як результат змін у структурі зайнятості та сегментації світового ринку праці [10].

Більш детальний аналіз міграційних потоків з точки зору гендерної ознаки демонструє, по-перше, збільшення питомої ваги жінок-мігранток порівняно з 2001 р. (з 24% до 32,8% у 2011 р.), також, відмінність за географічними напрямками між жіночою та чоловічою міграцією, по-друге, вищий, аніж у чоловічій міграції, середній вік (37,9 проти 36,2 років), а також помітно більшу частку осіб, що здобули вищу освіту, серед мігрантів саме жіночого населення (20% проти 11%) [16]. Варто зауважити, що вищенаведені дані брались із досліджень, проведених в Інституті демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. При цьому в первинному дослідженні було додатково проаналізовано відмінності в середній тривалості перебування жінок та чоловіків за кордоном [30, с. 114], а також структуру трудових мігрантів за ознакою шлюбного статусу [30, с. 115]. Наведене дослідження дає змогу отримати широке уявлення про статевовікову та соціальну структури українських емігрантів.

Ми ж вважаємо, що спільною проблемою досліджень перебігу міграційних процесів, їх кількісного та якісного вимірювання є відсутність реальної можливості формування адекватної реаліям оцінки структури міграційних потоків за межі України через засилля тіньової, нерегульованої еміграції. Внаслідок цього схилиємось до позиції, що більш доречним буде використання в ході дослідження даних, зібраних міжнародними та неурядовими організаціями, які враховують приховані міграційні потоки між державами та особливості ведення міграційної статистики окремих із них. Так, за даними Представництва Міжнародної організації міграції в Україні, довгострокові трудові мігранти чоловічої статі переважають у віковій групі 30–44 років (50% чоловіків / 36% жінок), а трудових мігрантів-жінок більше в категорії 45–65 років (47% жінок / 28% чоловіків). У молодшій віковій групі 18–29 років кількість чоловіків / жінок більш збалансована (17% / 22%)» [28, с. 15]. Додатково, очікується зростання частки довгострокових жінок-мігрантів з 34% до 42%» [28, с. 32]. Водночас дещо

інший гендерний розподіл трудових мігрантів (на прикладі вихідців із сільської місцевості) помітила І.П. Майданік, яка зазначає, що серед них питома вага чоловіків у 3,5 рази вища, аніж жінок (77,9% та 22,1% відповідно)» [18, с. 151].

Важливих висновків щодо змін гендерної структури міграції дійшли Г.В. Герасименко та О.В. Позняк. Вони вказують, що донині наукові дослідження міграційних процесів демонстрували, що переважну більшість трудових мігрантів становлять чоловіки, що виконують роль годувальників родин, тоді як жінки зосереджуються на вихованні дітей та хатніх клопотах, залишаючись вдома. Раніше жінок не вважали суб'єктами міграції або розглядали як неосновний елемент та потік мігрантів, які лише супроводжують свою родину або чоловіка [11].

Так, до ключовими ознаками гендерної трансформації міграційних процесів учені виділили наступні тенденції: 1) фемінізацію міжнародної міграції – це швидке збільшення кількості та питомої ваги жінок у складі міжнародних мігрантів; 2) зміну соціальних ролей жінок у родині, суспільстві, економіці; 3) сегментацію міжнародного ринку праці та професійну гендерну сегрегацію; 4) помітну вразливість жінок-мігрантів до дискримінації, експлуатації та порушення прав людини, зокрема торгівлі людьми [11].

М. де Ріт [61], аналізуючи працю мігрантів у сфері хатньої роботи в Ємені, стверджує, що аналіз векторів міграції виявляє різні мотиви жінок до міграції, їх вибір країн призначення, способи, якими вони організують міграцію, а також наступні наслідки їх мобільності для зв'язку із сім'ями, що залишилися на батьківщині [61].

У цьому і криється гендерний аспект міграції: стать відіграє роль на етапі підготовки до виїзду, під час виїзду з держави постійного проживання та в'їзду до держави призначення, а також під час роботи та проживання в ній. Не заперечуючи справедливості даного твердження, вважаємо за необхідне виявити ключові чинники, що призводять до таких структурних перетворень, зокрема наростання пропозиції оплачуваних хатніх робіт у розвинених країнах світу – роботу, яку місцеві громадянки вважатимуть неперспективною, малооплачуваною

та некваліфікованою. До цих чинників І. М. Петрова [37] додає прагнення подолати бідність, поліпшити добробут, створити перспективи для дітей, і все це на тлі безробіття та слабких соціальних й економічних можливостей у державі походження і більш осяжних можливостей самореалізації та успіху висококваліфікованих жінок-мігрантів у державах призначення; порятунок від особистої дискримінації, справедливе бажання однакових можливостей, наявність рідних, яким потрібно надавати підтримку у державі походження, перспективи укласти шлюб у державі призначення.

Водночас варто не забувати про великі загрози та ризики фемінізації міграційних потоків, зокрема, більшу вразливість жінок під час їх перебування за кордоном (небезпека торгівлі людьми). Досліджуючи дані щодо протидії торгівлі людьми в Україні (за 2004–2016 рр.), виявляємо наступні тенденції: насамперед, поступово зменшується частка жінок у кількості постраждалих; проте аналіз усереднених показників за типом та формою експлуатації (за 2007–2016 рр.) виявляє, що майже поголівно постраждали від сексуальної експлуатації є жінками, майже половина жінок були піддані експлуатації в інший спосіб (жебрацтво та трудова експлуатація), а майже 90% жінок опинились жертвами змішаних видів експлуатації.

Додатково, не можна залишити поза увагою факти збільшення розриву у винагороді за працю жінок та чоловіків; часте створення обмежень та перешкод у кваліфікаційному рівні виконуваних робіт, що теж є соціально-економічним проявом наростання гендерної нерівності.

Підсумувавши результати досліджень, проведених Представництвом Міжнародної організації міграції в Україні, наведемо порівняльну таблицю грошових та інших показників української трудової еміграції за гендерною ознакою.

Фінансові аспекти гендерного профілю українських емігрантів [2]

Параметр порівняння	Мігранти за статтю	
	Жінки	Чоловіки
Галузі працевлаштування мігрантів у країні призначення	Робота на дому – 33% (старші жінки), готельно-ресторанний бізнес та туризм – 21% (молодші жінки), сільське господарство – 10%, виробництво – 9%	Будівництво – 45% (молодші чоловіки), виробництво – 17%, транспорт і комунікація – 9%, сільське господарство – 8%
Середня величина оплати праці за рівнем зайнятості:		
- некваліфікований робітник	1146 дол. США	1072 дол. США
- кваліфікований робітник	1608 дол. США	1531 дол. США
- висококваліфікований робітник	2704 дол. США	2690 дол. США
- спеціаліст	2133 дол. США	2733 дол. США
- керівник	2298 дол. США	3003 дол. США
- професіонал	2099 дол. США	2045 дол. США
Розрив у величині оплати праці, у т. ч. за галузями:		
	У середньому на 5% доходи чоловіків більше, ніж у жінок	
- охорона здоров'я	У середньому на 53% доходи чоловіків більше, ніж у жінок	
- готельно-ресторанний бізнес	У середньому на 53% доходи чоловіків більше, ніж у жінок	
- сільське господарство	У середньому на 28% доходи чоловіків більше, ніж у жінок	
Розрив у величині оплати праці, у тому числі за країнами призначення:		
- країни СНД	Чоловіки заробляють у середньому на 22% більше	
- країни ЄС	Чоловіки заробляють приблизно на рівні з жінками	
Частка мігрантів із вищою освітою	53%	37%
Середня величина грошових переказів (у середньому на 20% вище, ніж мігрантки)	5 708 дол. США	7 200 дол. США
Основні напрями витрачання грошових переказів		
	Підтримка батьків і родичів	Відкладання заощаджень, купівля нерухомості та інвестування в бізнес
Частка переказів у натуральній формі	51%	40%
Частка мігрантів, схильних до заощаджень	97%	96%
Частка мігрантів, що зберігають заощадження за кордоном	87%	73%
Цільова сума заощаджень	201 тис. дол. США	194 тис. дол. США
Обсяг заощаджень	27 тис. дол. США	25 тис. дол. США

Таблиця 2.1.2. Фінансові аспекти гендерного профілю українських емігрантів

Для інтерпретації наведеної картини наведемо твердження Д. Вандегріфт, яка зазначає, що жінки без дітей навіть за поганих умов у сфері працевлаштування мають більш високі доходи завдяки більшій кількості робочих годин, у той час коли материнські обов'язки інших жінок обумовлюють параметри їх роботи» [61]. Якщо ж розглянути диференціацію гендерного сприйняття роботи мігрантів у сфері хатніх робіт, то уваги заслуговують висновки Р. Сарті та Ф. Скрінци [59], які знаходять у подібних тенденціях працевлаштування новий спосіб долучити їх до неоплачуваної та непомітної у державі домашньої роботи, яка зазвичай лягає на плечі жінок.

Водночас щодо зайнятості жінок у даній сфері послуг, у цьому питанні учені віднайшли іншу тенденцію: жінки-мігрантки, що виконують різного роду хатні роботи за кордоном, насамперед виконують звичні завдання як жінки та

матері, але вже в транснаціональному вимірі: жінки, які вирушають за кордон у якості хатніх робітниць, трансформують поняття «хороша мати», доповнюючи його важкою працею заради добробуту власних дітей (їх статус у родині підвищується через те, що саме вони тепер виконують роль годувальника сім'ї).

Нині учені все більше звертають увагу на ряд проблем суспільно-родинного характеру: сім'ї «на відстані», наявність прошарку перманентних утриманців, зміна формату існування родин, наявність проблем адаптації мігрантів після повернення на батьківщину. Як зазначають М. Черутті та М. Гаудіо, визначаючим фактором у питанні статевих відмінностей у характері міграції постає культурний фактор – гендерно-сімейна система, яка сформувалась у кожній країні, і роль, яку нею передбачено для жінок у суспільстві» [53]. Ми вважаємо, що яскравим соціально-психологічним результатом фемінізації міграції є укріплення самостійності жінок щодо реалізації міграційних намірів та працевлаштування, що не могло не позначитись на трансформації суспільного значення жінки як самостійного та повноцінного суб'єкта господарських відносин. Відтак схилиємося до думки, що наведені суспільно-родинні проблеми не повинні обґрунтовуватись гендерною ознакою міграції, а натомість виникають у разі виїзду за кордон будь-кого з батьків.

Проблеми дослідження міграційних процесів у розрізі гендерної структури (зокрема, процесів міжнародної міграції) не втрачають актуальності у наукових колах. Це обумовлено й тим, що соціально-економічні умови життя та праці чоловіків і жінок в Україні характеризуються суттєвими відмінностями, що сформовано усталеним і вже застарілим сприйняттям ролі жінки в нашому суспільстві. Водночас не заперечуємо, що саме це обумовлює формування міграційних планів, намірів та мотивів і визначає характерні риси й параметри в подальшому зовнішньої міграції жінок (тривалість виїзду, спосіб життя та працевлаштування в державі призначення, фінансові особливості збереження зароблених коштів та здійснення грошових переказів додому). Зазначимо, що гендерна структура еміграції українського населення трансформується під знаком фемінізації, що йде в ногу з часом та світовими тенденціями.

Соціально-економічні та демографічні наслідки трансформації гендерної структури міграції складно переоцінити. Незважаючи на очевидні й серйозні проблемні явища, такі як скорочення народжуваності (через відкладення мігрантами рішення про створення сім'ї чи народження дітей), сім'ї «на відстані», виникнення прошарку утриманців, зміни у форматі існування родин, проблеми адаптації мігрантів навіть після повернення на батьківщину, важливим та безумовно перспективним соціально-психологічним результатом фемінізації міграції є утвердження самостійності жінок у плані реалізації міграційних планів та реформування суспільної ролі жінки як самостійного та повноцінного суб'єкта господарських відносин. Не можемо не наголосити на тому, що при виборі векторів покращення системи регулювання міграції жінок (реформування відповідних елементів державної міграційної політики) варто направляти зусилля не на закріплення умов для посилення сформованих гендерних ролей та залишення жінкам обмеженої ролі хатньої робітниці та матері, а на формування та закріплення системи захисту її інтересів, дотримання прав та свобод жінки як людини, формування соціально-економічних підвалин та створення можливостей реалізації її трудових та соціальних прав як у межах нашої держави, так і за кордоном.

Висновки до РОЗДІЛУ 2.

Трудова міграція є невід'ємною частиною світової економіки, що обумовлює її важливість як явища соціальної дійсності. Так, під трудовою міграцією слід розуміти процеси переміщення кваліфікованих кадрів населення з метою реалізації власного трудового потенціалу за межами власної країни. Слід зауважити, що на сьогодні в Україні спостерігаються негативні тенденції стосовно трудової міграції, зокрема – активний відтік кваліфікованих кадрів, економічні мотиви переміщень (пошук вищого рівня доходу), зростання обсягів нелегальної міграції та провадження неефективної міграційної політики. При цьому, Україна наразі виступає однією з основних країн походження трудових мігрантів у Європу, що на нашу думку свідчить про необхідність корінних змін у побудові економічної системи з метою зменшення кількості мігрантів за кордон та збереження кваліфікованих кадрів в державі.

В Україні потрібно виробити державну міграційну політику, спираючись на всі негативні наслідки зовнішньої міжнародної міграції, яка могла б подолати всі негативні наслідки та раціонально використовувати позитивні для економічного розвитку країни. Виробленню раціональної міграційної політики протистоїть відсутність чіткої статистичної інформації про масштаби міграції робочої сили з України. В даному випадку перешкоджає низка факторів: недосконалий механізм легального працевлаштування українських мігрантів за кордоном на основі системи міждержавних угод та міжурядових договорів, затягування процесу приєднання України до міжнародних конвенцій з питань соціального захисту трудових мігрантів.

Завдяки новоствореним реформам Україна буде мати можливість створити сприятливі умови для соціального, економічного розвитку, які покращать очікування людей щодо працевлаштування в Україні, в порівнянні з іншими державами.

При цьому, міграційні процеси на сьогодні характеризуються також активною зміною гендерної структури – це явище дістало назву *фемінізації*

трудової міграції, що пов'язано з рядом факторів, що обумовили зміну ролі жінки у соціумі, надали можливості самостійно здійснювати заробітки та мігрувати за кордон за досягненням даної мети. Основним соціально-психологічним наслідком фемінізації міграції, щодо здійснення міграцій та працевлаштування, виступає формування більшої самостійності жінок, що накладає свій відбиток і на трансформацію суспільного значення жінки як повноцінного самостійного та суб'єкта економічних відносин. Тому вважаємо, що зазначені вище суспільно-родинні проблеми не повинні пояснюватися гендерними параметрами міграції та виникають у разі міграції будь-кого з батьків.

РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Дослідження стану трудової міграції Івано-Франківської області: ретроспективні аспекти

Масова еміграція західноукраїнського селянства набула найбільших розмірів на початку ХХ ст.

Іммігрантська громада Канади наприкінці ХІХ ст. була найбільшою кількістю. Галицькі та буковинські українці становили переважну більшість. Вони селилися на безлюдних місцях Західної Канади, одержували гомстеди та власне господарство. Так виникли українські селища на чужих землях іншої держави [3].

Переселенська еміграція відбувалася переважно в таких країнах до Бразилії, Аргентини, США і Канади, вона відбувалась у формах постійної переселенської й тимчасової заробіткової еміграції. В сусідні країни – Угорщини, Західної Австрії, Німеччини, Румунії, Росії, Франції, західноукраїнські селяни виїжджали щорічно на тимчасові сезонні роботи.

Більшість постійних емігрантів виїхали за кордон. Існують спеціалізовані компанії з набору та транспортування іммігрантів. Їх агенти поширювали листівки, в яких викладалися привабливі умови для міграції та поселення на нових землях, що дало можливість фермерам безкоштовно отримувати високооплачувану землю для промислового та сільськогосподарського виробництва. Агенти компанії зацікавлені у збільшенні кількості емігрантів, оскільки вони стягують 5 доларів за кожного дорослого та 2 долари за кожну дитину. Однак умови більшості західноукраїнських фермерів перевезти через море нагадують перевезення рабів в Африці в минулому. У другій половині ХІХ ст. люди з Галичини на сході та Буковини на півночі поїхали туди, щоб знайти кращу долю, близько 250 000 людей. З Закарпаття в 1871-1900 роках. 170 000 людей залишилися переміщеними. Продовження внутрішньої міграції української внутрішньої робочої сили зазвичай відбувалося на початку 1990-х: 40% між

містами - переважно від малих міст до великих міст, на переселення з села в місто припадає близько 30 %, 15 % — з міста в сільську місцевість і тільки 10 % — між селами. Безперервна міграція робочої сили в Україні зазвичай відбувається між початком 1990-х та серединою 1990-х років. У середині 90-х років ця загальна тенденція дещо порушилася невизначеністю міських умов життя під час економічної кризи. Однак згодом вона відновилася до свого попереднього стану.

Невелика кількість міжрегіональної міграції протікає переважно із західного до східного та південного регіонів. У минулому деякі з них були організованими іммігрантами, імміграція яких стимулювалася державою. Найвищі позитивні показники балансу міжрегіональної міграції у 1999 р. Мали Київ (6,7 ‰, або 6,7 на тисячу осіб) та Дніпропетровськ, Черкаси, Полтавська область, Севастополь (0,8 ‰), Кіровоград (-2, 0 ‰).

Маятникові міграції – переїжджають із сіл та малих міст до великих міст. В Україні сформовано два масштабних маятникових районів з трудовою міграцією: східний (Донецька та Луганська області) та західний (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька Політика, через Карпати). Цьому сприяє густа мережа транспортних шляхів, високий рівень розвитку Донбаської промисловості та висока щільність сільського населення у західному регіоні.

У березні цього року у Верховній Раді був зареєстрований законопроект №10153 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення державної підтримки українців за кордоном». У документі зазначається, що потрібно виробити механізми легальної трудової міграції українців та надати заробітчанами та членами їхніх сімей державну підтримку.

«Сьогодні, якщо мова йде про працевлаштування за кордоном, то ми, як державна установа, можемо діяти лише на підставі угод, яку укладають уряди країн-партнерів, – розповідає заступник директора Івано-Франківського обласного центру зайнятості Тарас Басюга. – На сьогодні є лише одна така угода, укладена між Україною та Ізраїлем. Тобто до нас звертається роботодавець, в якого є вільні вакансії, в основному це будівельні спеціальності. Ми проводимо відбір кандидатів, які проходять співбесіду в Києві та медогляд. Потім вони

отримують дозвіл на працю в Ізраїлі, а їхній стаж роботи вноситься у трудову книжку. Раніше такі угоди були ще з Чехією та Словаччиною, але вони закінчились у 2006-2007 роках».

Це означає, що ніхто в Україні не може керувати працевлаштуванням людей у Польщі, Угорщині, Словаччині, Чехії та інших країнах. Крім того, не всі працівники мають робочі візи. Тому вони не захищені в суспільстві, і вони не можуть мріяти про гідну пенсію.

Станом на червень 2019 року 59 організацій в Івано-Франківській області зареєстрували для працевлаштування українців за кордоном. Їх перелік можна знайти на веб-сайті Міністерства соціальної політики. Міністерство самостійно уповноважує компанії, які допомагають людям знайти роботу.

Відкриття кордону створює можливості громадянам досягти головної мети еміграції - за допомогою тимчасових поїздок за кордон для збільшення доходів з метою покращення рівня життя [4]. Це призвело до збільшення міграції тимчасової робочої сили, досягнувши в 2010-х рр. 2-3 мільйони людей (Росія - 1 мільйон робітників, Польща - 300 000 робітників, Італія - 200 000, Чехія - 200 000, Португалія - 150 000., Іспанія -100 000, Туреччина - 35 000, США - 20 000 робітників)[52]. Трудова міграція забезпечує добробут багатьох сімей, є джерелом валютних надходжень (у 2010-х роках 4–6 млрд доларів США щорічно)[54]. Серйозною проблемою залишається нелегальна трудова міграція, торгівля людьми, зокрема продаж жінок у сексуальне рабство[54].

Згідно з даними Міністерства соціальної політики, станом на 2019 рік 3,2 мільйона українців постійно працюють за кордоном та 7 - 9 мільйонів людей за окремий період. У другій половині ХХ століття з України відбулися 3 хвилі зовнішньої трудової міграції:

До 90-х років зовнішніх трудових іммігрантів було мало, залишаючи лише культурні та інтелектуальні еліти.

1990-1995 рр. - відтік робочої сили за кордон більший (кваліфіковані та досвідчені фахівці), а область відправлення постійно розширюється.

З 1995 року виїзд за кордон став загальним (працівники мають різну кваліфікацію).

Закономірності зовнішніх трудових міграцій з України:

- 1) Найбільше трудових мігрантів за кордон проживає в прикордонних територіях.
- 2) За кордон в більшій мірі від'їжджають жителі сільських місцевостей.
- 3) Основна частка мігрантів мають вік 30-50 років.
- 4) Одружені люди більш залучені до трудової міграції, ніж неодружені.
- 5) Чоловіки більшою мірою є потенційними фактичними мігрантами.

Офіційна статистика не відображає справжню кількість трудової міграції за кордон. За іншими даними, кількість українців, які працюють за кордоном, щороку коливається від 1 до 3 мільйонів, від 2 до 7 мільйонів. Більшість українських іммігрантів працюють у Росії (від 1 до 3 мільйонів осіб). За даними Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини (2004), кількість людей, які працюють у Польщі, наближається до 300 000 на рік, Чехії - 200 000, Португалії - 150 000, Іспанії та Італії - 100 000, Греції - 50 Тисячі - в Туреччині, Ізраїлі, скандинавських країнах, країнах Балтії, Близькому Сході.

Із Західної України (Рівненська, Волинська, Львівська, Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська області) 35% трудових мігрантів приїжджають до Італії, з них 20% переїжджають до Італії та до Росії, 19% - до Іспанії.

Соціологічні дослідження - це система логічно послідовних методологічних, методичних та організаційно-технічних процедур. Метою цієї системи є проведення всебічного вивчення, аналізу та систематизації соціальних фактів, визначення взаємозв'язку та залежностей між соціальними явищами та процесами, а на основі інформації, зібраної при прийнятті рішень, сформулювати заходи щодо управління об'єктами обстеження та їх прогресивного розвитку.

Нами було проведено описове соціологічне дослідження, яке здійснюється в тому випадку, коли інформація про об'єкт дослідження нам відома та існують описові гіпотези про класифікаційні характеристики і структурно-функціональні

зв'язки досліджуваного об'єкту – анкетування з подальшим глибоким інтерв'ю респондентів.

Мета нашого дослідження полягала у аналізи даних стосовно наступних тез:

- 7) Вікові групи осіб, що здійснюють трудову міграцію в Івано-Франківській області;
- 8) Гендерний аспект трудової міграції в Івано-Франківській області;
- 9) Особливості розподілу робочих обов'язків у залежності від традиційних гендерних ролей у суспільстві;
- 10) Тенденції фемінізації трудової міграції в Івано-Франківській області;
- 11) Тенденції повернення робітників на Україну;
- 12) Причини трудової міграції населення Івано-Франківської області;

У Додатку А. наведено Анкету для визначення стану та тенденцій трудової міграції в Івано-Франківській області, за якою було опитано 585 респондентів віком від 18 до 72 років з метою виявлення основних тенденцій трудової міграції у дані області, а також для підтвердження чи спростування наведених вище гіпотез. Для проведення емпіричного дослідження було використано теорію Л. Сжаастада, що посідає одне з провідних місць у теорії «людського капіталу». Його припущення базуються на тому, що особа мігрує в іншу країну для того, щоб отримати більший дохід внаслідок переїзду. З урахуванням його теорії було побудовано ряд питань в анкетуванні з метою дослідження прибутковості та отримання додаткового доходу як причини трудової міграції.

3.2. Гендерні аспекти трудової міграції на території Івано-Франківської області

Трудова міграція являє собою важливе явище для розвитку західних областей України, з огляду на це постає актуальне питання дослідження

гендерного розподілу міграційних процесів у областях. Як було зазначено вище, сучасні процеси трудової міграції характеризуються зростанням ролі жінок У них. На нашу думку, дослідження гендерних аспектів трудової міграції на території Івано-Франківської області доцільно розпочати із розгляду особливостей гендерного розподілу населення.

Чоловіки-мігранти працюють у широкому діапазоні, від некваліфікованих робочих місць до високоякісних. Характеристика трудової міграції жінок сконцентрована у дуже обмежених «жіночих» заняттях, пов'язаних із традиційними гендерними ролями. Завдяки участі в міжнародній міграції жінки в основному виступають дешевими постачальниками послуг, надаючи різні послуги, включаючи державні послуги (персонал готелів, ресторанів, барів тощо); Сімейні послуги (домашні) (няня, домашні працівники, догляд за людьми похилого віку та пацієнти); індустрія розваг (танцюристи, аніматори, стриптизерки), секс-послуги. Структурні зміни в даних моделях зайнятості жінок середнього класу в західних країнах супроводжуються знеціненням домашньої роботи та догляду за дітьми старшого віку, внаслідок чого збільшується попит на іммігрантів та збільшується попит на їх роботу в сферах громадських та побутових послуг. Зокрема, підраховано, що понад 50% з 1 мільйона домашніх робітників Італії - не є резидентами ЄС, а у Франції більше половини жінок-іммігрантів займаються побутовими послугами. Таким чином, іммігранти з країн третього світу та інших країн перетворюються на «трудова резерви». За допомогою цього трудового резерву підтримується і розвивається егалітарна гендерна модель в розвинених країнах, і для цього використовується безпрецедентна робота жінок-іммігрантів.

Івано-Франківськ — активне сучасне місто з високою інвестиційною привабливістю. Утім воно дещо втрачає зацікавленість інвесторів через міграцію робочої сили, наявну дискримінацію за ознакою статі на ринку праці та в процесах ухвалення рішень, через домінування гендерних стереотипів. Для економіки Івано-Франківська масова трудова міграція спричиняє чималі збитки: лише за офіційними даними, приблизно 28 тис. мешканок міста виїхали на

заробітки за кордон. А це становить 5% від загальної кількості населення та ще більше, коли брати до уваги тільки працездатне населення. Покращивши своє економічне становище, вони часто планують вкласти кошти в розвиток власної справи в рідному місті.

Жінки складають більше половини населення області – 52,7%. Загалом по області кількість чоловіків переважає кількість жінок у віковій групі 0-34 роки, а у віковій групі 70 років і старше жінки становлять вже 66,57% у міських поселеннях і 70,57% у сільській місцевості.

Середній вік жінок і чоловіків збільшився за період 2014-2017 рр. на півроку і склав у 2017 р. для чоловіків – 36,9 років, для жінок – 41,5 років. У 2017 р. середній вік чоловіків міських поселень був вищим за середній вік чоловіків сільської місцевості на 0,2 років, тоді як середній вік жінок був вищим у сільській місцевості на 0,7 років.

Середня очікувана тривалість життя у 2017 р. серед чоловіків на 9,7 років менша, ніж у жінок. Порівняно з 2014 р. вона зросла на 0,6 років серед чоловіків. У 2016 цей показник був вищий на 0,16 років, ніж у 2017 р. Чоловіки у міських поселеннях живуть в середньому довше за чоловіків з сільської місцевості на 2,6 років. Середня очікувана тривалість життя жінок зросла на 0,8 років у 2017 р. порівняно з 2014 р. Вона, так само як і в чоловіків, вища серед жінок з міських поселень (0,19 років).

Для трудової міграції актуальним є дослідження також кількісні характеристики економічно активних громадян Івано-Франківської області. Слід зауважити, що гендерний розподіл населення Івано-Франківської області за економічною активністю значно змінився за останні роки.

Передумову гендерних відмінностей у міграції населення слід шукати на ринку праці. У поєднанні з традиційно низькою заробітною платою в жіночій галузі та можливостями кар'єри росту, що зумовлені гендерними стереотипними, Погане становище жінок на ринку праці змушує їх шукати інші шляхи покращення добробуту, в тому числі шляхом імміграції на іноземну робочу силу. Важливо також пов'язати гендерні питання міграції з проблемами бідності,

оскільки, головним чином, для жінок у соціально незахищених групах тимчасова міграція для заробітку іноді може бути єдиною стратегією забезпечення гідного рівня життя. Реалізація економічної діяльності на зовнішньому ринку праці передбачає два, хоча і той самий процес: саму міграцію робочої сили та економічний туризм. Основним завданням вивчення участі жінок у цих процесах є оцінка обсягу жінок та визначення основного напрямку (розподіл учасників у робочих поїздках у країні призначення). За найбільш реалістичними підрахунками, загальна кількість іноземних трудових мігрантів в Україні становить від 2 до 2,7 мільйонів, а кількість «човників» - від 3,5 до 700 000. У той же час у першій групі переважають чоловіки (близько 70%), а жінки більше займаються економічним туризмом.

На жаль, через відсутність ефективного моніторингу зовнішньої міграції робочої сили ми не можемо оцінити динаміку цього процесу, але фрагментарні дані дають підстави говорити про те, що останніми роками зростає частка жінок серед трудових мігрантів, що пов'язано із налагодженням стабільних потоків зайнятості, розширенням закордонних контактів громадян України, відповідним зростанням впевненості жінок у успішності відрядження та зменшенням їхнього страху стати об'єктом торгівлі людьми.

Одружені жінки більше залучені до трудової міграції, ніж жінки, які ніколи не перебувають у шлюбі. Багато в чому це пояснюється тим, що попит сімейного бюджету на доходи «грошей іммігрантів» важливіший, ніж бюджет самотніх людей. Однак найбільш висока інтенсивність трудових міграційних поїздок властива розлученим: серед жінок-мігранток розлучені становлять чверть, тоді як у складі всіх жінок – 11%, першість розлучених жінок за рівнем участі в «човниковій» торгівлі є ще більш помітною. Підвищена інтенсивність трудових поїздок серед розлучених властива і чоловікам, однак серед жінок ця закономірність виражена набагато яскравіше: питома вага розлучених серед жінок-«човників» у 8,5 разів, а серед трудових мігранток – у 4,3 разів більша, ніж серед їхніх колег-чоловіків (для усього населення віком 15–70 років

співвідношення часток розлучених у структурі жінок і чоловіків становить 2,3:1) [3, с. 11].

З одного боку, розлучені жінки мають досвід сімейного життя та заробляють гроші для сім'ї, з іншого боку, вони не мають нічого спільного з подружніми зобов'язаннями, і немає ризику втратити сім'ю через тривалу розлуку. Крім того, представники контингенту часто стикаються з проблемою виховання дітей без допомоги батька, часто трудова міграція чи економічний туризм можуть бути єдиним способом вирішення цієї проблеми. Згідно з опитуванням українських трудових мігрантів, які працюють в Італії, лише 6,1% жінок-іммігрантів не мають дітей, тоді як понад $\frac{3}{4}$ по 1-2 дітей залишаються вдома, і майже 8% по 3 і більше дітей [3, с. 11].

Існують очевидні гендерні відмінності в частоті, способі та тривалості поїздки за кордон. Наприклад, в Україні жінки-трудова мігранти подорожують менше, ніж чоловіки (в середньому 1,6 поїздки в рік, порівняно з 2,0), і їх зазвичай менше в країнах призначення. Організуючи подорожі, жінки швидше, ніж чоловіки, звертаються за допомогою до інших. Якщо 7,4% чоловіків отримують допомогу від роботодавців, жінки покладаються лише на родичів, друзів та колег. Трудова міграція її учасниць зазвичай є основною економічною діяльністю, а не доповненням до інших робочих місць. Тому 79,0% жінок, які вирушили у відрядження трудової міграції у 2000 році, не мали довгострокової зайнятості в Україні.

За результатами проведеного нами дослідження було встановлено, що в обраній групі респондентів більшу частину становить найбільш економічно активне населення віком від 33 років – 66%, у той час як особи віком 18-32 роки склали 34% від загальної кількості респондентів. Варто звернути увагу, о найбільш чисельною групою респондентів стали особи віком 33-40 років – склали 38%, з яких усі респонденти виїжджають за кордон для заробітку коштів.

Якщо говорити про гендерний розподіл, то із 585 опитаних 46% склали особи жіночої статі, а 54% - особи чоловічої статі, тобто було опитано 269 жінок та 316 чоловіків.

Наглядно наведені дані відображено у Додатку Б. «Віковий та гендерний розподіл респондентів».

Також, нами було досліджено рівень освіти опитуваного населення з метою встановлення можливих кореляцій між рівнем освіти та виїздом за кордон. Так, за результатами дослідження повну вищу освіту мають 357 респондентів (61%); неповну вищу освіту мають 158 респондентів (27%); середню мають 70 респондентів (12%). Проте, із подальшого дослідження результатів опитування виявити жодних кореляцій між освітою та причинами виїзду за кордон або ж можливістю повернення в Україну в умовах даної вибірки не вдалось з огляду на її незначний розмір в умовах населення Івано-Франківської області.

Із опитаних нами респондентів 500 із них, тобто 83% - виїжджають регулярно на заробітки за кордон, у той час як 85 осіб (17%) працюють в Івано-Франківській області. Наведені дані наглядно зображено у Додатку В. «Розподіл респондентів за освітою. Кількість виїжджаючих за кордон». Варто зауважити, що така кількість осіб, які виїжджають за кордон не відповідає загальним тенденціям трудової міграції в Україні з огляду на дуже значне перевищення загальнодержавного відсотка виїжджаючих за кордон.

Соціально-економічні та демографічні наслідки трансформації гендерної структури міграції досить широкі. З одного боку, недоліком є низький рівень народжуваності (мігранти, як правило, відстрочують або скорочують народження дітей, народжують їх на території іншої країни), формування прошарку перманентних утриманців, дистанціювання сімей, складність адаптації мігрантів після повернення, трансформація формату існування родин. Однак важливим соціально-психологічним наслідком фемінізації міграції є надання більшої автономії жінкам у міграції та зайнятості та перегляду соціального значення жінок як суб'єктів незалежних та зрілих економічних відносин.

3.3. Особливості міграційних процесів в Івано-Франківській області у порівнянні з іншими областями Західної України

Трудова міграція є одним з основних факторів, що визначають розвиток сучасної міжнародної економіки. У структурі робочої сили України сформовано мільйони робочої сили, основним видом роботи та найважливішим джерелом доходу яких є міграція робочої сили. Тому вирішення цієї проблеми має важливе суспільно-політичне та соціальне значення.

Для Західного регіону України характерною рисою деморозвитку є поліські та гірські райони регіону з високим природним приростом населення виступають, як правило, в ролі міграційних «донорів» – 14 з 16 районів Полісся і 14 з 24 гірських районів Карпат мають негативне міграційне сальдо. Крім того, зменшення високої мобільності у Хмельницькому (головне - Ярмолинецьке Шепетівського, Стакосянівського), Чернівцях (Висеницький, Новоселицький, Гогосінський) та Тернопільський (Підгаєцький).

Міграційно привабливою АТО на заході України є територія, що прилягає до обласного центру та малих та середніх міст (Луцький, Рівненський, Пустомитівський, Тернопільський, Хмельницький, Ужгородський, Тисменицький) та їхні райони-сусіди (це особливо очевидно в районах, де міграція відіграє головну роль у формуванні населення – Рівненській, Закарпатській, Івано-Франківській та Львівській, меншою мірою – у Тернопільській області). Як правило, позитивне зростання мігрантів у цих районах виявляється в умовах негативного міграційного балансу в самому місті. (у випадку Львова, Тернополя, Рівного, Ужгорода, Дрогобича, Трускавця, Стрия, Червонограда, Кам'янця-Подільського). Окрім бажання жити в передмісті чи поблизу нього, причиною формування ТМС у цих районах є те, що для значної частини працездатного населення, оскільки вони працюють у містах, не змінюючи місця проживання, вони є переважно маятниковими іммігрантами. У Чернівецькій області такого передмістя немає, а сам обласний центр відрізняється високою міграційною привабливістю. За винятком Чернівців, в інших важливих

регіональних містах загальний баланс міграції дуже великий. Зазначимо, що Острог, Чоп та Мукачево, Яремче, Луцьк, Володимир-Волинський, Івоволинськ, Івано-Франківськ), Новий Розділ, Болхів, Стакості.

Тому основними характеристиками та чинниками сучасної стаціонарної міграції на заході України є: у більшості регіонів існують парні міграційні центри для виключення та залучення населення, вплив географічного положення міста чи регіону, зокрема, це близько до регіонального центру або кордону; характерні показники демонстрації розвитку АТО - високий рівень народжуваності та природний приріст у конкретних галузях економіки (особливо міст, що функціонують однозначно), або тенденція до зниження.

Проведений аналіз може бути використаний як просторова основа для вивчення становлення та розвитку територіальної системи міграції на заході України.

При цьому, якщо говорити про зовнішні міграційні процеси, то результати дослідження показують, що основними напрямками міграції в Івано-Франківській області стали країни Європи (67%), на другому місці – інші країни, до яких респонденти віднесли країни Сходу (Китай, Японія, Грузія, Туреччина, Єгипет та інші), а також країни Південної Америки (наприклад, Бразилія). Далі у списку постала Російська Федерація – 9% респондентів час від часу виїжджають туди на заробітки, однак вони зауважили, що це відбувається не за офіційним дозволом на працевлаштування, а за запрошенням родичів або ж знайомих. І на останньому місці у списку (7% від кількості усіх опитаних) – Сполучені Штати Америки та Канада. Тут слід звернути увагу на те, що респонденти зазначають складність процедури отримання дозволу на в'їзд та серйозні наслідки при порушенні законодавства цих країн щодо нелегальної міграції. Однак, у негласному опитуванні більш, ніж 67% респондентів указали, що якби мали можливість – поїхали б у ці країни для заробітків, а особливо – для можливого подальшого переїзду на постійне місце проживання. Наведені дані щодо географії трудової міграції викладено у Додатку Г «Дослідження географії трудової міграції Івано-Франківської області».

Наступним питанням стало дослідження причин виїзду за кордон жителів Івано-Франківської області. Значна частина опитаних – 58% - вказала, що основною причиною виїзду за кордон стала необхідність підвищити рівень доходу та добробуту (свого або сім'ї у цілому). Із усіх опитаних лише 4% вказали основною причиною виїзду – можливість працювати за спеціальністю. З огляду на перспективу переїзду на постійне місце проживання мігрує 13% опитаних респондентів. Тут варто відмітити, що ця причина сприймається як основна в контексті здійснення ними «розвідки» умов перебування за кордоном з метою соціалізації там та у подальшому – переїзд усієї сім'ї за кордон. Четверть опитаних (25%) визначили, що усі вищенаведені причини у своїй сукупності стали поштовхом до пошуку роботи за кордоном та виїзду за кордон. Наведені дані із кількістю осіб, що давали відповідь на це питання наведено у Додатку Г «Дослідження причин трудової міграції».

У Додатку Д. «Кореляція різновидів трудової діяльності за гендерною ознакою» можна побачити наскільки різняться сфери зайнятості чоловіків та жінок при роботі за кордоном. Так, 71% опитаних чоловіків займається важкою працею на заводах, фабриках, працюють водіями чи здійснюють іншу діяльність, пов'язану з постійним фізичним навантаженням. При цьому, серед жінок – лише 10% зайняті подібною роботою. У той же час, 67% жінок займаються «традиційними» для них справами: вони працюють домогосподарками, кухарями, нянями, швачками та іншими подібними професіями. А от з опитаних чоловіків лише 4% займаються подібною діяльністю і усі опитані вказали, що вони працюють кухарями у місцевих закладах. Також значний відсоток опитаних жінок та чоловіків вказали, що вони займаються інтелектуальною працею (репетитори, перекладачі тощо) або іншими видами діяльності (моделінг, збір урожаїв та інші заняття).

У Додатку Е. «Тенденції та умови повернення до Івано-Франківської області» відображено кореляцію між вимушеністю мігрувати та бажанням повертатись на постійне працевлаштування в Івано-Франківській області, а також відображено співвідношення умов за яких респонденти гіпотетично повернуться.

Стосовно кореляції між вимушеністю мігрувати та бажанням повертатись на постійне працевлаштування в Івано-Франківській області слід зауважити, що із 48% осіб, які вимушено мігрували (під вимушеністю мається на увазі складні життєві обставини, що змусили особу заробляти кошти за кордоном) лише 12% вважають, що могли б повернутись до Івано-Франківської області. У той же час 29% респондентів не вбачають можливим повернутись до Івано-Франківської області – на противагу 28%, що не вимушено мігрували за кордон, а за власним бажанням. Варто також звернути увагу, що із усіх опитаних 59% не змогли відповісти на питання стосовно можливості повернення на постійне працевлаштування в Івано-Франківській області. Щодо вимушеності міграції не змогла відповісти майже четверть опитаних – 24%.

Стосовно умов повернення варто зауважити про те, що більше половини опитаних осіб – 54% вказали, що основною умовою їх повернення буде належний та достатній рівень оплати праці. У той час як роботу за спеціальністю обрали лише 8% опитаних осіб. Однак, цікаво, що майже третина вказує обидві вище вказані умови для повернення на постійне працевлаштування в Івано-Франківській області. І лише 6% опитаних надала власні варіанти, серед яких цікавими вбачаються наступні: зниження податкового навантаження; належна державна політика щодо розвитку малого та середнього бізнесу; ефективне державне управління, яке забезпечуватиме належний стабільний розвиток вітчизняної економіки, внаслідок чого підвищиться і рівень життя населення.

Кількість економічно активних чоловіків переважає на 17,3% кількість економічно активних жінок у 2017 р. Кількість економічно активних жінок збільшилась протягом 2015-2016 рр. на 1,9% і майже без змін залишилась у 2017 р. (зменшилась на 0,1%). Кількість економічно активних чоловіків збільшилась на 1% у 2017 р. порівняно з 2014 р. Рівень економічної активності чоловіків вищий, ніж у жінок у всіх вікових групах. Найбільш економічно активна група серед жінок – 40-49 років у 2017 р., в той час як у чоловіків вона молодша – 30-34 роки. Рівень зайнятості чоловіків вищий, ніж у жінок у всіх вікових групах. Гендерний розрив у рівні зайнятості склав 13,8% у 2017 р. Найвищим гендерний розрив був у

віковій групі 25-29 років і становив 29,4%, далі розрив склав 25,4% у віковій групі 30-34 роки. Найнижчим він був у віковій групі 60-70 років (0,9%). Рівень безробіття серед чоловіків вищий, ніж серед жінок на 3,4% (2017 р.). Він зростав серед жінок протягом 2015-2016 рр. на 0,7% порівняно з 2014 р., і знизився на 2,2% у 2017 р. Рівень безробіття серед чоловіків зростав і досяг показника 10% у 2017 р., що на 2% більше порівняно з 2014 р. Розрив в оплаті праці жінок і чоловіків зростав протягом 2015-2016 рр., але зменшився на 3,3% у 2017 р. порівняно з 2016 р. і склав 22,9%.

Впродовж останніх п'яти років природний рух населення області характеризувався перевищенням смертності над народжуваністю: природне скорочення зросло від 0,8 тис. осіб у 2014р. до 4,8 тис. у 2018 році. Серед регіонів України за обсягом природного скорочення у 2018 році область посіла п'яте місце. Спостерігалось зменшення загального коефіцієнта народжуваності населення області: з 12,2живонароджених на 1000 наявного населення у 2014 р. до 9,2 –у 2018 р. (у міських поселеннях з 11,3 % до 8,5 %, у сільській місцевості – з 12,9 % до 9,7 %). У 2018 році кількість прибулих становила 20,5 тис. осіб, вибулих – 20 тис. осіб, внаслідок чого міграційний приріст населення склав 560 осіб проти 1241 у 2014 році.

Фахівець відділу активної підтримки безробітних Івано-Франківської міської філії Івано-Франківського обласного центру зайнятості Ольга Гарбуз розповіла учасникам про стан ринку праці, поточними вакансіями в Україні та службами зайнятості.

Представник благодійного фонду зазначив, що міграція робочої сили молоді вплине на демографічні, соціальні та економічні умови України. Основна причина, чому молоді українці залишають свої домівки для кращого життя, це економічна основа. Це особливо низька зарплата, сильне безробіття та економічна нестабільність України. Протягом усієї зустрічі безробітні громадяни активно обговорювали, задавали питання та ділилися досвідом.

В Україні міграція робочої сили зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками соціального та економічного розвитку країни. Зовнішні

фактори - привабливість розвинених країн та величезний ринок праці, заробітна плата якого перевищує середню заробітну плату в Україні. Внутрішніми причинами трудової міграції громадян України є незадоволений попит на сімейну працю та низька заробітна плата на національному ринку праці.

Щороку тисячі українців залишають свої будинки в пошуках кращої долі. Часто вони навіть не знають загроз і ризиків, з якими стикаються, і стають жертвами насильства, зловживань, сексуальної та трудової експлуатації. Державна служба зайнятості постійно інформує громадськість про ризики нелегальної міграції робочої сили та шляхи вступу в рабство. Для запобігання цьому явищу в Івано-Франківській області з січня по серпень 2018 року було проведено 113 семінарів з питань запобігання трудовій міграції та торгівлі людьми для підвищення обізнаності громадськості про ризики, що виникають під час роботи за кордоном. Населенню була надана інформація про суб'єктів господарювання, зайнятих за кордоном, які затверджені Міністерством соціальної політики.

«Проблема трудової міграції українців за кордон – це складна проблема, яка може вирішитися шляхом поліпшення підприємницького клімату, залучення в країну інвестицій, створення нових робочих місць разом з гідними умовами праці та високою заробітною платою – це єдино вірний шлях до утримання і повернення мігрантів в Україну», – зазначає директор Івано-Франківського обласного центру зайнятості Василь Цимбалюк [25].

Основними реципієнтами внутрішніх мігрантів в Івано-Франківській області виступають Тисменицький, Надвірнянський райони, міста Косів та Коломия, а донорами – Коломийський, Галицький, Тлумацький та Рожнятівський райони. В даному регіоні внутрішньо-регіональний перерозподіл населення внаслідок міграційних процесів відбувається в сторону збільшення кількості населення в гірських південних та західних районах області за рахунок рівнинних північних та східних [25].

Варто зазначити, що за останні три роки зовнішній міграційний баланс у регіоні досяг позитивного значення. Завдяки міграції чисельність населення

області зросла на 2,1 тис. За винятком південного нагір'я (Рогатинського, Долинського та Рожнятівського районів), міграція відбулася майже у всіх районах регіону. Такий результат свідчить про міграційну привабливість Івано-Франківської області.

Висновки до РОЗДІЛУ 3.

Виходячи із вищенаведеного, ми можемо зробити наступні висновки:

1. Особливістю трудової міграції на території України є те, що вона розпочалася ще у 1877 році, що свідчить про достатню довгу історію розвитку трудової міграції на теренах нашої держави. Варто зауважити, що основними напрямками еміграції на початку її розвитку стали сполучені Штати Америки, Канада, Бразилія, Аргентина, та інші країни. У подальшому кількість країн до яких здійснювалось трудова міграція населення України збільшувалась та поширювалась по всьому світу. Однак слід зазначити, що безперервна міграція робочої сили в межах України, як правило, відбулася на початку 1990-х.

При чому, починаючи з 1995 року виїзд закордон став масовим явищем у зв'язку з урізноманітненням кваліфікації працівників, що обумовило витік кваліфікованих кадрів за кордон. Проблемним аспектом дослідження трудової міграції в Україні є той факт, що офіційна статистика не відображає реальні масштаби трудової міграції за кордон. Неналежна міграційна політика нашої держави обумовила велику кількість міграційних процесів, які не піддаються контролю та обліку, що у свою чергу спричиняє незахищеність наших громадян при працевлаштуванні закордоном. Якщо говорити про Івано-Франківську область, то варто зазначити, що західний регіон до якого належить область, мав більшу спрямованість на здійснення трудової міграції його населення з огляду на велику кількість сільського населення, низький рівень життя населення у цілому, та можливості виїзду за кордон без великих витрат на це. Основними пунктами призначення трудових мігрантів Івано-Франківської області є Італія, Іспанія, Ізраїль, Чехія та ряд інших країн, в яких частка трудової міграції не є досить значною.

2. Для Івано-Франківської області, як і для всієї України, характерним процесом є фемінізація трудової міграції, що обумовлено підвищенням ролі жінки та її готовності до виїзду за кордон з метою заробітків. Якщо говорити про історіографію становлення трудової міграції в Івано-Франківській області, то

варто зауважити, що велику частку трудових мігрантів раніше склали чоловіки. Однак, світові міграційні процеси знайшли свій розвиток у тому, що жінки почали посягати все більш вагоме місце та займати більшу кількість вакансій про здійснення трудової міграції. Проте, незмінним залишається той факт, що жінки мають обмежене коло можливостей при працевлаштуванні за кордоном, оскільки їхні професії пов'язані за традиційними гендерними ролями. Варто також звернути увагу на те, що масова трудова міграція з Івано-Франківської області що спостерігається останні роки, спричиняє значні збитки для економіки області. З урахуванням того факту, що жінки складають більше половини населення області їх виїзд за кордон на роботу, а у деяких випадках— і на постійне місце проживання, спричиняє збитки для розвитку регіону. У контексті підвищення рівня життя населення участь жінки у процесах трудової міграції в Івано-Франківську обумовила підвищення рівня життя кожної окремої сім'ї і, відповідно, покращала фінансовий стан. Проблемним аспектом здійснення досліджень трудової міграції є той факт, що наразі в Україні відсутній дієвий моніторинг зовнішньої трудової міграції— унаслідок чого, не вбачається можливим здійснити детальне остаточне дослідження розмірів трудових мігрантів як на території України, так і на території Івано-Франківської області.

На нашу думку, першочерговим питанням наразі є легітимізація трудової міграції з країнами, до яких здійснюється найбільша кількість відтоку населення з Івано-Франківської області та України в цілому. Проблемним аспектом трудової міграції та її гендерного аспекту зокрема, є відсутність належного контролю за її здійсненням; відсутність контролю за роботою організацій, що займаюся пошуком роботи за кордону та наданням робочих місць на кордоні, що у свою чергу спричиняє значну кількість проблемних аспектів при здійсненні трудової міграції в контексті її безпеки. Наше дослідження показало, що основною особливістю міграції в Івано-Франківській області з точки зору її гендерного аспекту є те, що трудові міграційні процеси відповідають основним тенденціям міжнародної трудової міграції— підвищується фемінізація трудових потоків населення; віковий діапазон трудових мігрантів складає найбільш економічно

активний пласт населення. Варто також звернути увагу на те, що внаслідок значного відтоку населення погіршується якість ринку праці в Україні, що є взаємопов'язаними процесом з урахуванням нестабільності соціально-економічної політики України та неможливістю нашої держави забезпечити належний рівень доходів населення.

3. Характерною рисою західної частини України є те, що воно виступає міграційним донором для багатьох країн світу. Така ситуація є історично обумовлена, оскільки західний регіон ближче до основних країн, де українські мігранти можуть отримати роботу та заробити кошти. Якщо говорити про сальдо міграції, то для західного регіону характерною рисою є від'ємне сальдо міграції у більшості районів усіх областей західної України. Найбільш привабливими для трудових мігрантів західної України є прилеглі країни. Західний регіон України має низку чинників своєї міграційної ситуації, внаслідок чого міграційні процеси які там відбуваються вважаються природньо обумовленими. Варто звернути увагу на те, що характерною рисою трудових мігрантів процесів західного регіону України та Івано-Франківської області зокрема є різниця між віковими групами трудових мігрантів жінок та чоловіків: так, вікова група чоловіків, що здійснюють міграцію за кордон з метою заробітку коштів— це 30-34 роки, тоді як економічно активне група жінок, що найбільше беруть участь у процесах трудової міграції за кордон—це жінки віком 40-49 років. Сучасними тенденціями розвитку трудової міграції в Івано-Франківській області є збільшення за останні декілька років сальдо міграції та набуття ним позитивних значень, що свідчить про привабливість даного регіону як території для еміграції проживання. Аспекти подальших досліджень в контексті гендерних аспектів трудової міграції в Івано-Франківській області вбачаємо дослідження механізмів відслідковування міграційних процесів та розробки такого інструменту відстеження процесу трудової міграції, що дозволить би адекватно оцінювати відтік населення з України та в Україну.

ВИСНОВКИ

1. Міграційні процеси можна визначити у широкому та вузькому розумінні. У широкому сенсі під міграціями слід розуміти усе розмаїття руху населення по земній кулі, що не залежить від мети такого переміщення та його тривалості. Більш того, іноді під міграцією у її найширшому сенсі розуміють переміщення населення навіть у межах одного населеного пункту (наприклад, до торговельних центрів, на робоче місце тощо). На нашу думку, слід уникати настільки широкого розуміння міграції, оскільки це призводить до штучного розширення його сутності. У вузькому сенсі під міграцією розуміють процес переміщення населення на місцевості, що у кінцевому результаті призводить до його перерозподілу. На нашу думку, відсутність єдиного підходу у розумінні міграційних процесів є наслідком складності, багатогранності та комплексного характеру міграції як явища соціальної дійсності. З огляду на це, ми пропонуємо розуміти під міграцією процеси переміщення населення за яких досягається їх перерозподіл на місцевості на певний проміжок часу із подальшим збереженням такого перерозподілу.

2. Міграційні процеси в Україні значно активізувались останнім часом у зв'язку з рядом об'єктивних причин, а тому все активнішим стало переміщення населення нашої держави з метою заробітків та зміни постійного місця проживання до інших країн. З огляду на це постає актуальним розгляд питання про соціально-економічне значення міграції для України. Варто зауважити, що в економічному аспекті трудова міграція сприяє покращенню стану валютних надходжень у державу за рахунок збільшення кількості переказів в іноземній валюті до України. Однак, інший бік наведеної ситуації в тому, що українська економіка вирівнює валютні запаси і надходження в країну саме за рахунок міграційних процесів, що ставить її у залежність від працівників мігрантів і пригальмовує розвиток економіки у наведеній сфері шляхом впровадження власної політики. При цьому, негативний вплив процеси міграції мають через відтік кваліфікованих кадрів за кордон, зменшення престижу роботи в Україні та

ряду інших факторів, які мають своїм наслідком погіршення якості кадрів на ринку праці України. Якщо говорити про соціальні наслідки, то вони є здебільшого позитивними для населення держави, оскільки таким чином підвищується рівень доходів сім'ї і, відповідно, рівень їхнього життя. Проте, варто говорити також про те, що внаслідок цього відбувається порушення інституту сім'ї, як основного соціального осередку, що здійснюється внаслідок постійних від'їздів одного з членів сім'ї до іншої країни. З огляду на це ми вважаємо, що говорячи про соціально-економічні наслідки міграційних процесів слід розглядати їх двоякий характер як для держави, так і для самого населення та трудових мігрантів, зокрема.

3. Таким чином, міграція за своєю сутністю є комплексним та багатограним явищем, щодо визначення сутності якого досі тривають наукові дискусії та постійно нагромаджується база наукових знань щодо цього явища. Міграційні процеси мають важливе значення для розвитку держави та слугують свого роду показником стану економічних та соціальних процесів у державі, що обумовлює необхідність провадження у нашій державі належної міграційної та економічної політики з метою уникнення негативних наслідків міграції трудових кадрів за кордон. Міграційні процеси можуть бути розподілені за значною кількістю критеріїв, кожен з яких відображає певний аспект міграції та її особливостей. У літературі існує велика кількість класифікаційних критеріїв міграції, де серед основних вважаємо за необхідне виділити:

- 1) територіальний критерій (внутрішньодержавна міграція та зовнішня);
 - 2) причинний критерій (поділ міграції залежно від її причин: політичних, економічних, соціальних тощо);
 - 3) часовий критерій (постійна, тимчасова, сезонна (циклічна) та епізодична міграція);
 - 4) вольовий критерій (добровільна міграція та вимушена міграція);
 - 5) правовий критерій (легальна, напівлегальна та нелегальна міграція);
4. Трудова міграція є невід'ємною частиною світової економіки, що обумовлює її важливість як явища соціальної дійсності. Так, під трудовою

міграцією слід розуміти процеси переміщення кваліфікованих кадрів населення з метою реалізації власного трудового потенціалу за межами власної країни. Слід зауважити, що на сьогодні в Україні спостерігаються негативні тенденції стосовно трудової міграції, зокрема – активний відтік кваліфікованих кадрів, економічні мотиви переміщень (пошук вищого рівня доходу), зростання обсягів нелегальної міграції та провадження неефективної міграційної політики. При цьому, Україна наразі виступає однією з основних країн походження трудових мігрантів у Європу, що на нашу думку свідчить про необхідність корінних змін у побудові економічної системи з метою зменшення кількості мігрантів за кордон та збереження кваліфікованих кадрів в державі. Враховуючи всі негативні наслідки зовнішніх іноземних іммігрантів з України, слід сформувати національну міграційну політику, яка могла б подолати всі негативні наслідки та раціонально використовувати позитивні для економічного розвитку країни. Відсутність чіткої статистичної інформації ускладнює еміграцію робочої сили з України, тим самим перешкоджаючи розумній міграційній політиці. Цьому перешкоджало багато чинників: вступ України до міжнародної конвенції про соціальний захист трудових мігрантів затягувався, а на основі міждержавних та міжурядових угод механізм легальної зайнятості для легальної міграції України за кордон був неповним.

5Завдяки впровадженню реформ Україна має можливість створити сприятливі умови для економічного зростання та соціального розвитку, які покращать очікування людей щодо їхнього життя в Україні порівняно з потенційними країнами зайнятості. При цьому, міграційні процеси на сьогодні характеризуються також активною зміною гендерної структури – це явище дістало назву фемінізації трудової міграції, що пов'язано з рядом факторів, що обумовили зміну ролі жінки у соціумі, надали можливості самостійно здійснювати заробітки та мігрувати за кордон за досягненням даної мети. Важливим соціально-психологічним наслідком фемінізації міграції є те, що жінки користуються більшою автономією у міграції та зайнятості, що також змінює соціальне значення жінок як основного органу незалежних та зрілих економічних

відносин. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що вищезазначені соціальні та сімейні проблеми не повинні пояснюватися гендерними параметрами міграції, а мають місце у випадку будь-якої батьківської міграції.

6. Особливістю трудової міграції на території України є те, що вона розпочалася ще у 1877 році, що свідчить про достатню довгу історію розвитку трудової міграції на теренах нашої держави. Варто зауважити, що основними напрямками еміграції на початку її розвитку стали сполучені Штати Америки, Канада, Бразилія, Аргентина, та інші країни. У подальшому кількість країн до яких здійснювалось трудова міграція населення України збільшувалась та поширювалась по всьому світу. Однак слід зазначити, що безперервна міграція робочої сили в межах України, як правило, відбулася на початку 1990-х.

При чому, починаючи з 1995 року виїзд закордон став масовим явищем у зв'язку з урізноманітненням кваліфікації працівників, що обумовило витік кваліфікованих кадрів за кордон. Проблемним аспектом дослідження трудової міграції в Україні є той факт, що офіційна статистика не відображає реальні масштаби трудової міграції за кордон. Неналежна міграційна політика нашої держави обумовила велику кількість міграційних процесів, які не піддаються контролю та обліку, що у свою чергу спричиняє незахищеність наших громадян при працевлаштуванні закордоном. Якщо говорити про Івано-Франківську область, то варто зазначити, що західний регіон до якого належить область, мав більшу спрямованість на здійснення трудової міграції його населення з огляду на велику кількість сільського населення, низький рівень життя населення у цілому, та можливості виїзду за кордон без великих витрат на це. Основними пунктами призначення трудових мігрантів Івано-Франківської області є Італія, Іспанія, Ізраїль, Чехія та ряд інших країн, в яких частка трудової міграції не є досить значною.

7. Для Івано-Франківської області, як і для всієї України, характерним процесом є фемінізація трудової міграції, що обумовлено підвищенням ролі жінки та її готовності до виїзду за кордон з метою заробітків. Якщо говорити про історіографію становлення трудової міграції в Івано-Франківській області, то

варто зауважити, що велику частку трудових мігрантів раніше складали чоловіки. Однак, світові міграційні процеси знайшли свій розвиток у тому, що жінки почали посягати все більш вагоме місце та займати більшу кількість вакансій про здійснення трудової міграції. Проте, незмінним залишається той факт, що жінки мають обмежене коло можливостей при працевлаштуванні за кордоном, оскільки їхні професії пов'язані за традиційними гендерними ролями. Варто також звернути увагу на те, що масова трудова міграція з Івано-Франківської області що спостерігається останні роки, спричиняє значні збитки для економіки області. З урахуванням того факту, що жінки складають більше половини населення області їх виїзд за кордон на роботу, а у деяких випадках— і на постійне місце проживання, спричиняє збитки для розвитку регіону. У контексті підвищення рівня життя населення участь жінки у процесах трудової міграції в Івано-Франківську обумовила підвищення рівня життя кожної окремої сім'ї і, відповідно, покращала фінансовий стан. Проблемним аспектом здійснення досліджень трудової міграції є той факт, що наразі в Україні відсутній дієвий моніторинг зовнішньої трудової міграції— унаслідок чого, не вбачається можливим здійснити детальне остаточне дослідження розмірів трудових мігрантів на території України та на території Івано-Франківської області.

8. Важливим соціально-психологічним наслідком фемінізації міграції є зміна соціальних ролей та формування більшої самостійності жінок щодо здійснення міграцій і працевлаштування та перегляду суспільного значення жінок як самостійних та всебічних суб'єктів економічних відносин. Так, за результатами нашого емпіричного дослідження 71% опитаних чоловіків займається важкою працею на заводах, фабриках, працюють водіями чи здійснюють іншу діяльність, пов'язану з постійним фізичним навантаженням. При цьому, серед жінок – лише 10% зайняті подібною роботою. У той же час, 67% жінок займаються «традиційними» для них справами: вони працюють домогосподарками, кухарями, нянями, швачками та іншими подібними професіями. А от з опитаних чоловіків лише 4% займаються подібною діяльністю і усі опитані вказали, що вони працюють кухарями у місцевих закладах. Також значний відсоток опитаних жінок

та чоловіків вказали, що вони займаються інтелектуальною працею (репетитори, перекладачі тощо) або іншими видами діяльності (моделінг, збір урожаїв та інші заняття). Жінки, що розлучилися, часто стикаються з проблемою народження дітей без допомоги батька. Трудова міграція чи економічний туризм часто є єдиним рішенням. Підвищена інтенсивність трудових поїздок серед розлучених властива і чоловікам, однак серед жінок ця закономірність виражена набагато яскравіше: питома вага розлучених серед жінок - «човників» у 8,5 разів, а серед трудових мігранток – у 4,3 разів більша, ніж серед їхніх колег-чоловіків.

9. На нашу думку, першочерговим питанням наразі є легітимізація трудової міграції з країнами, до яких здійснюється найбільша кількість відтоку населення з Івано-Франківської області та України в цілому. Проблемним аспектом трудової міграції та її гендерного аспекту в Івано-Франківській області зокрема, є відсутність належного контролю за її здійсненням; відсутність контролю за роботою організацій, що займаються пошуком роботи закордону та наданням робочих місць на кордоні, що у свою чергу спричиняє значну кількість проблемних аспектів при здійсненні трудової міграції в контексті її безпеки. Наше дослідження показало, що основною особливістю міграції в Івано-Франківській області з точки зору її гендерного аспекту є те, що трудові міграційні процеси відповідають основним тенденціям міжнародної трудової міграції— підвищується фемінізація трудових потоків населення; віковий діапазон трудових мігрантів складає найбільш економічно активний пласт населення. Варто також звернути увагу на те, що внаслідок значного відтоку населення погіршується якість ринку праці в Україні, що є взаємопов'язаним процесом з урахуванням нестабільності соціально-економічної політики України та неможливістю нашої держави забезпечити належний рівень доходів населення.

10. Варто звернути увагу на те, що характерною рисою трудових мігрантів процесів західного регіону України та Івано-Франківської області зокрема є різниця між віковими групами трудових мігрантів жінок та чоловіків: так, вікова група чоловіків, що здійснюють міграцію за кордон з метою заробітку коштів— Це 30-34 роки, тоді як економічно активне група жінок, що найбільше беруть

участь у процесах трудової міграції за кордон—це жінки віком 40-49 років. Сучасними тенденціями розвитку трудової міграції в Івано-Франківській області є збільшення за останні декілька років сальдо міграції та набуття ним позитивних значень, що свідчить про привабливість даного регіону як території для еміграції проживання. Аспекти подальших досліджень в контексті гендерних аспектів трудової міграції Івано-Франківської області вбачаємо дослідження механізмів відслідковування міграційних процесів та розробки такого інструменту відстеження процесу трудової міграції, Що дозволив би адекватно оцінювати відтік населення з України та в Україну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко М. Країна без працівників. Чому українці масово виїжджають за кордон. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/423173/krayina-bez-pratsivnykiv-chomu-ukraintsi-masovo-vuyizhdzhayut-pratsyuvatyu-za-kordon>
2. Бауман З. Индивидуализированное общество. / Зигмунт Бауман. / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева - М. : Логос, 2002. – 390с
3. Буров І. Трудова міграція як наслідок соціально-економічної політики України 2014—2018 рр. // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. зб. наук. праць. Вип. 6 (20). Київ: Інститут соціології НАН України, 2018. С. 166—170.
4. В Украине наблюдается редкий для Европы феномен — нищета работающих // Кореспондент. URL: <http://korrespondent.net/business/career/1478140-korrespondent-v-ukraine-nablyudaetsya-redkij-dlya-evropy-fenomen-nishcheta-rabotayushchih>
5. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире./ Иммануэль Валлерстайн. / Пер.с англ. П.М.Кудюкина. Под общ.ред.канд.полит.наук Б.Ю.Кагарлицкий - . СПб. Университетская книга, 2001. – 416с.
6. Василик О.Д., Василик Д.О. Бюджетні методи регулювання економічного і соціального розвитку // Вісник Київськ. Нац. ун-ту. Серія: економіка. 2004. № 70. С. 4—8
7. Все меньше украинцев согласны ехать на заработки в Россию. URL: <https://www.rupor.info/news/122365/vse-menshe-ukraintsev-soglasny-ehat-na-zarabotki-v-rossiyu>
8. Всеукраїнська інформаційно–аналітична щомісячна газета «Міграція»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/news/migrantworkers/ua-labour-migration-ukraine-what-to-expect-inthe-near-future-part-1>

9. Герасименко Г.В., Позняк О.В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / Г.В. Герасименко, О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 46– 54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/11655>
10. Герасименко Г.В., Позняк О.В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / Г.В. Герасименко, О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 46– 54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/11655>
11. Герасименко Г.В., Позняк О.В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / Г.В. Герасименко, О.В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 46– 54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/11655>.
12. Гнатюк Т. О. Сучасні міграційні процеси: світові тенденції, європейські та українські особливості: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-19.pdf
13. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015 р. / GfK Ukraine для Міжнародної організації з міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf
15. Звонар В. Теорія і практика ефективного регулювання мінімальної заробітної плати в Україні // Україна: аспекти праці. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. 2010. № 3. С. 21-26
16. Касьянова М.М., Ширма О.В. Основні чинники та соціальний склад трудової міграції населення України (1991–2011 рр.) / М.М. Касьянова, О.В. Ширма // Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – № 3. – С. 14–17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrs_2013_3_5

- 17.Клівіденко Л.М. Фінансове забезпечення соціального захисту населення України. Автореф. дис... канд. екон. наук. Тернопіль, 2006. 24 с.
- 18.Майданік І.П. Сільська молодь як особлива категорія учасників трудових міграцій / І.П. Майданік // Український соціум. – 2005. – № 5/6. – С. 150–155
- 19.Малес Л. Розуміючий потенціал соціокультурного аналізу // Якісні дослідження в соціологічних практиках : навчальний посібник ; [за ред. Н. Костенко, Л. Скокової]. – К. : Інститут соціології НАН України, 2009. 298 с.
- 20.Макеев С.А. Социальные перемещения в крупном городе / С.А. Макеев. - АН УССР. Ин-т философии; Отв.ред. В.И.Тарасенко. – Киев: Наук. Думка, 1989. – 152.с.
- 21.Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями / О.А. Малиновська. — К. : НАДУ, 2004. — 235с
- 22.Мандибура В.О. Рівень життя населення та механізми його регулювання. Автореф. дис. докт. екон. наук. Київ, 1999. 19 с.; Снігова О. Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою. Автореф. дис... канд. екон. наук. Донецьк, 2006. 22 с.
- 23.Массей Д. Синтетическая теория международной миграции/ Дуглас Массей. // Мир в зеркале международной миграции: Научная серия: Международная миграция населения:Россия и современный мир / Гл. ред. В.А. Ионцев. - М.: МАКС-Пресс, 2002. - Вып. 10. - С. 132-148
- 24.Малиновська О. А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. № 3 (28). 2013. С. 138-146.
- 25.Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).
- 26.Міграція як чинник розвитку в Україні: Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їх впливу на розвиток в Україні /

- Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
27. Міграція як чинник розвитку в Україні: Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їх впливу на розвиток в Україні / Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf,
28. Міграція як чинник розвитку в Україні: Дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їх впливу на розвиток в Україні / Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf,
29. Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України / О. М. Петроє, В. Т. Васільєв // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. – 2015. – № 4. – С. 93-100. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_4_16
30. Населення України. Трудова еміграція в Україні : [монографія] / відп. ред.: Е. М. Лібанова. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 266 с.
31. Населення України. Трудова еміграція в Україні / Е.М. Лібанова, О.В. Позняк, О.А. Малиновська [та ін.] ; за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.

32. Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього»; наук. ред. У.Я. Садова. Львів, 2015. 252 с.
33. Нестерова А. А. Тенденции развития международной трудовой миграции: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/20072/1/nesterova_BMW_2009.pdf
34. Ноздріна Н.Н. Применение методов системного анализа при изучении миграции населения: Препр./Н.Н. Ноздріна. - Всес. Науч.-исслед. Ин-т системных исслед. – М., 1978. – 73 с
35. Одинець С. Українські мігрантки в Італії: соціально-демографічний портрет й основні фактори міграційного процесу у перспективі останнього десятиліття / С. Одинець // Народознавчі зошити. – 2013. – № 4. – С. 600 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2013_4_6
36. Переведенцев В.И. Методы изучения миграции населения./ В.И. Переведенцев – М., 1975
37. Петрова І.М. Фемінізація трудової міграції та її вплив на дисфункцію українських сімей мігрантів / І.М. Петрова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – 2012. – № 15. – С. 101–106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufn_2012_15_23
38. Петрушина Т., Соколовський І. Соціологічні показники стану ринку праці України: актуальні проблеми та виклики // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. зб. наук. праць. Вип. 6 (20). Київ: Інститут соціології НАН України, 2018. С. 139—147.
39. Прибыткова И.М. Трудовая миграция населения Украины в условиях трансформации экономических и общественных отношений / Прибыткова И.М. // Трудовая миграция в СНГ: социальные и экономические эффекты. Отв.ред.Ж.А.Зайончковская. М.,2003 – С.25-68

- 40.Рахманов О.А. Власники великого капіталу як соціальна основа української державності // Українське суспільство на шляху до політичної нації: історія і сучасність. Київ: КНЕУ, 2014. С. 378-396
- 41.Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації : [монографія] /НАН України., Ін-т регіональних досліджень ; наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2011. – 528 с. – (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).
- 42.Римаренко Ю. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри / Ю. Римаренко. – К., 1998. – 912 с.
- 43.Рыбаковский Л. Л. Миграция населения : прогнозы, факторы, политика / Л. Л. Рыбаковский; Отв. ред. Т. И. Заславская; АН СССР, Ин-т социол. исслед. – М. : Наука, 1987. – 199 с
- 44.Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. — М.: Политиздат, 1992. 472 с.
- 45.Теслюк Р. Т. Стан і динаміка демографічних процесів у Західному соціальноекономічному районі України / Р. Т. Теслюк // Вісник Львівського університету. Сер. геогр. – Вип. 40. – Ч. 2 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2012. – 262 с. – С. 170-177.
- 46.У 2017 році українці отримали 580 тисяч вперше виданих дозволів на працевлаштування в ЄС
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9333446/3-25102018-AP-EN.pdf/3fa5fa53-e076-4a5f-8bb5-a8075f63916>
- 47.У 2020 році експерти очікують нову хвилю трудової міграції. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1824944-v-2020-rotsi-eksperti-ochikuyut-novu-khvilyu-trudovoyi-migratsiyi> (дата звернення: 28.03.2020).
- 48.Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с.
- 49.Український трудовий мігрант: вигода сьогодні і колапс вже завтра. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2822268-ukrainskij-trudovij-migrant-vigoda-sogodni-i-kolaps-vze-zavtra.html> (дата звернення: 28.03.2020).

50. Хомра А.У. Миграция населения: Определители, типология, направления развития / Хомра А.У. // Демографические проблемы социалистического общества: Сб. ст.. /АН СССР; Науч. совет «Проблемы демографии и трудовых ресурсов»; Отв. ред. В.С. Тешенко – М.: Наука, 1991. – С. 65-74
51. Юдина Т.Н. О социологическом анализе миграционных процессов / Юдина Т.Н. // Социол. исслед. - 2002. - N 10. - С. 102-109
52. Якими є реальні масштаби трудової міграції з України до ЄС? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/11/656895/> (дата звернення: 28.03.2020).
53. Cerrutti M., Gaudio M. Gender differences between Mexican migration to the United States and Paraguayan migration to Argentina // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. – 2010. – Т. 630. – № 1. – Р. 93–113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0002716210368105>
54. Cerrutti M., Gaudio M. Gender differences between Mexican migration to the United States and Paraguayan migration to Argentina // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. – 2010. – Т. 630. – № 1. – Р. 93–113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0002716210368105>
55. De Regt M. Ways to come, ways to leave: Gender, mobility, and illegality among Ethiopian domestic workers in Yemen // Gender & Society. – 2010. – Т. 24. – № 2. – Р. 237–260
56. Dvell F. Ukraine – Europe's Mexico / Frank Dvell // Central and East European migration. Research Resources Report 13: Country Profile // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.compas.ox.ac.uk>
57. Faist, T. The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Spaces. / Tomas Faist. - New York: Oxford University Press, 2000
58. Khoudja Y., Platt L. Labour market entries and exits of women from different origin countries in the UK // CReAM discussion papers, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://eprints.lse.ac.uk/65384/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_Platt%2C%20L_Labour%20market_PLatt_Labour%20market_2016.pdf.

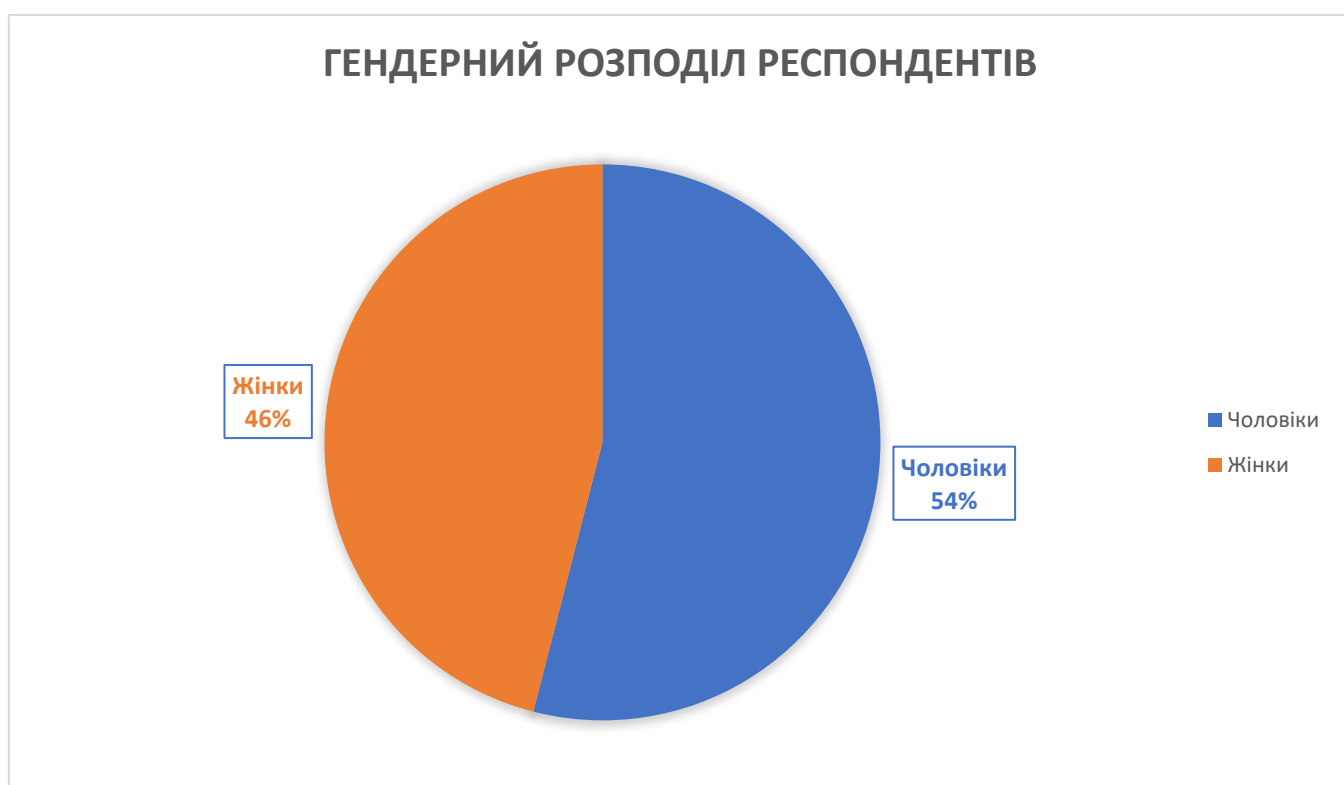
59. Sarti R., Scrinzi F. Introduction to the special issue: Men in a woman's job, male domestic workers, international migration and the globalization of care // *Men and masculinities*. – 2010. – Т. 13. – № 1. – P. 4–15 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1097184X10382878>
60. Scrinzi F. Masculinities and the international division of care: Migrant male domestic workers in Italy and France // *Men and Masculinities*. – 2010. – Т. 13. – № 1. – P. 44–64 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1097184X10382880>
61. Vandegrift D. Global Restructuring, the Tourism Industry, and Women Workers in Caribbean Costa Rica // *Gender & Society*. – 2008. – Vol. 22. – Issue 6. – P. 778–798 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0891243208324999>

ДОДАТКИ**ДОДАТОК А.****АНКЕТА****ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ
В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

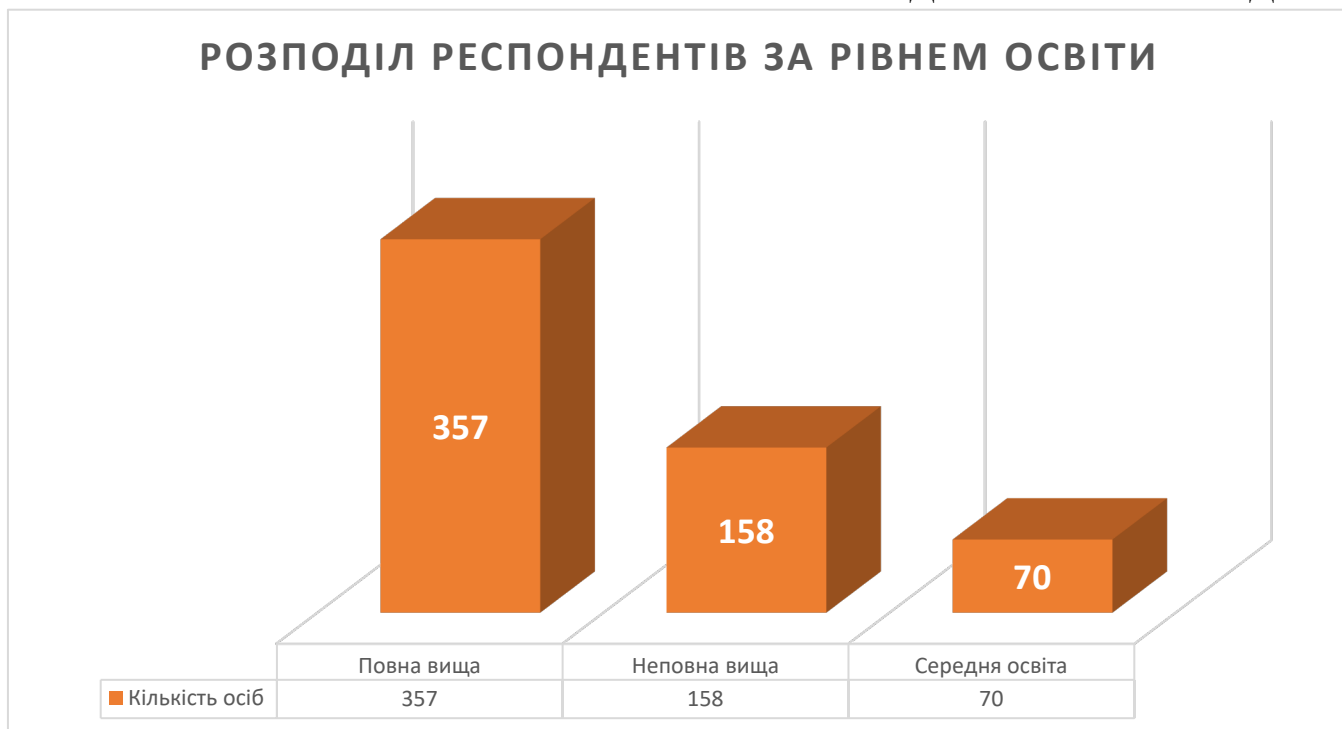
1. Вкажіть ваш вік:
 - А) 18-24 роки;
 - Б) 25-32 роки;
 - В) 33-40 роки;
 - Г) 41-49 роки;
 - Д) 50 і більше;
2. Вкажіть Вашу стать:
 - А) чоловік;
 - Б) жінка;
3. Ваша освіта:
 - А) повна вища;
 - Б) неповна вища;
 - В) середня освіта;
4. Чи виїжджаєте Ви за кордон на заробітки?
 - А) так;
 - Б) ні;
5. Які країни Ви обираєте для заробітку коштів?
 - А) Росія;
 - Б) Країни Європи;
 - В) США, Канада;
 - Г) Інші країни.
6. Чому Ви виїжджаєте за кордон?

- А) Вищий рівень доходу;
 - Б) Можливість знайти роботу за спеціальністю;
 - В) Перспектива переїхати на постійне місце проживання;
 - Г) Усі вищеперелічені;
7. Яку роботу Ви виконуєте під час поїздок за кордон?
- А) роботу, що пов'язана із наданням соціальних послуг;
 - Б) робота на заводі, фабриці, водієм та інші подібні види діяльності;
 - В) власний варіант: _____.
8. Чи розглядаєте Ви можливість повернення та працевлаштування в Україні?
- А) так;
 - Б) ні;
 - В) можливо;
9. За яких умов Ви розглядаєте можливість повернення в Україну?
- А) можливість знайти роботу за спеціальністю;
 - Б) достойний рівень оплати праці та можливість належно забезпечувати себе і родину;
 - В) усі вищеперелічені;
 - Г) власний варіант: _____.
10. Чи вважаєте Ви від'їзд за кордон з України вимушеним кроком?
- А) скоріше так;
 - Б) скоріше ні;
 - В) не можу дати однозначну відповідь;

ДОДАТОК Б. ВІКОВИЙ ТА ГЕНДЕРНИЙ РОЗПОДІЛ РЕСПОНДЕНТІВ

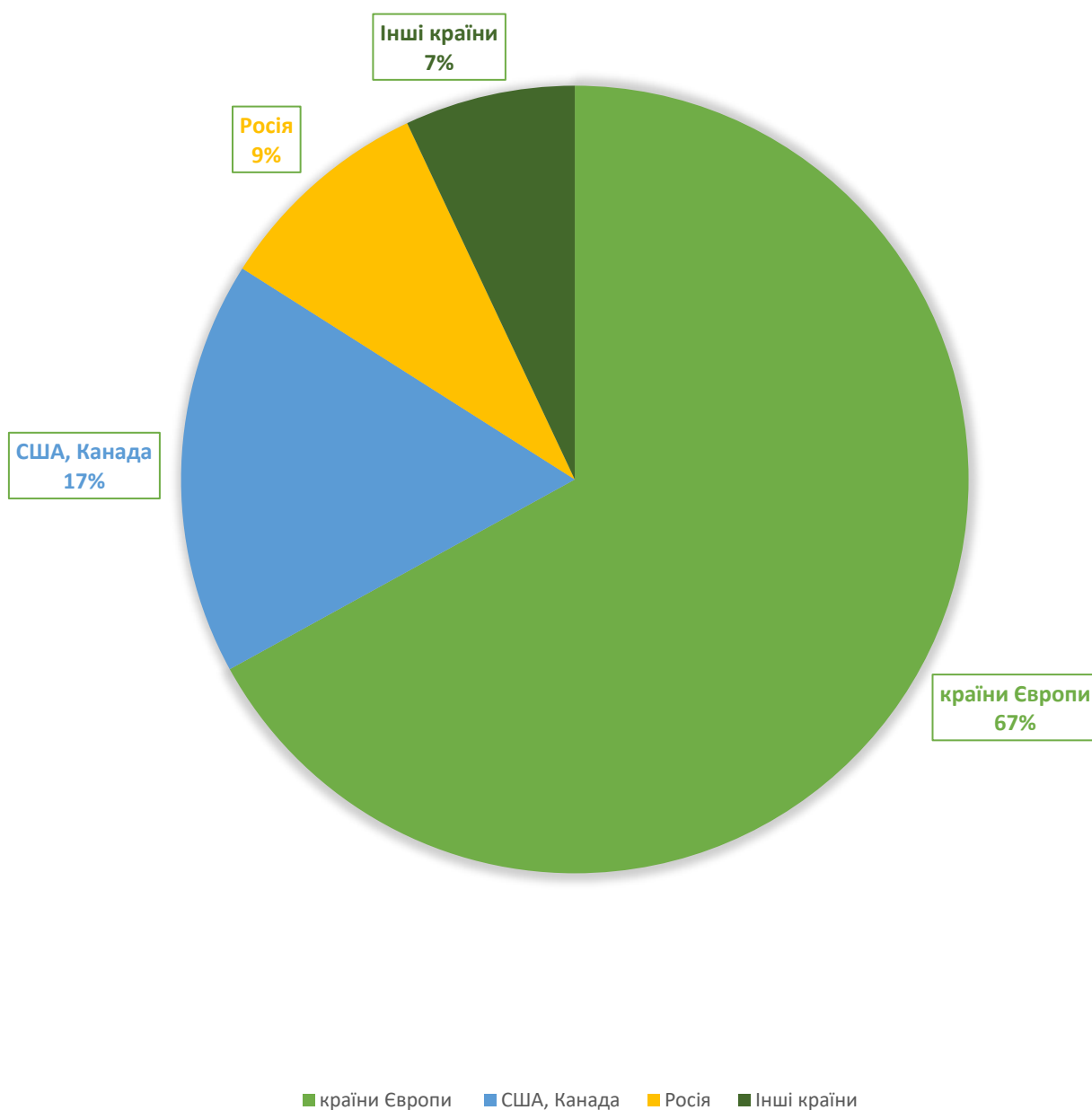

**ДОДАТОК В. РОЗПОДІЛ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА ОСВІТОЮ. КІЛЬКІСТЬ
ВИЇДЖАЮЧИХ ЗА КОРДОН**

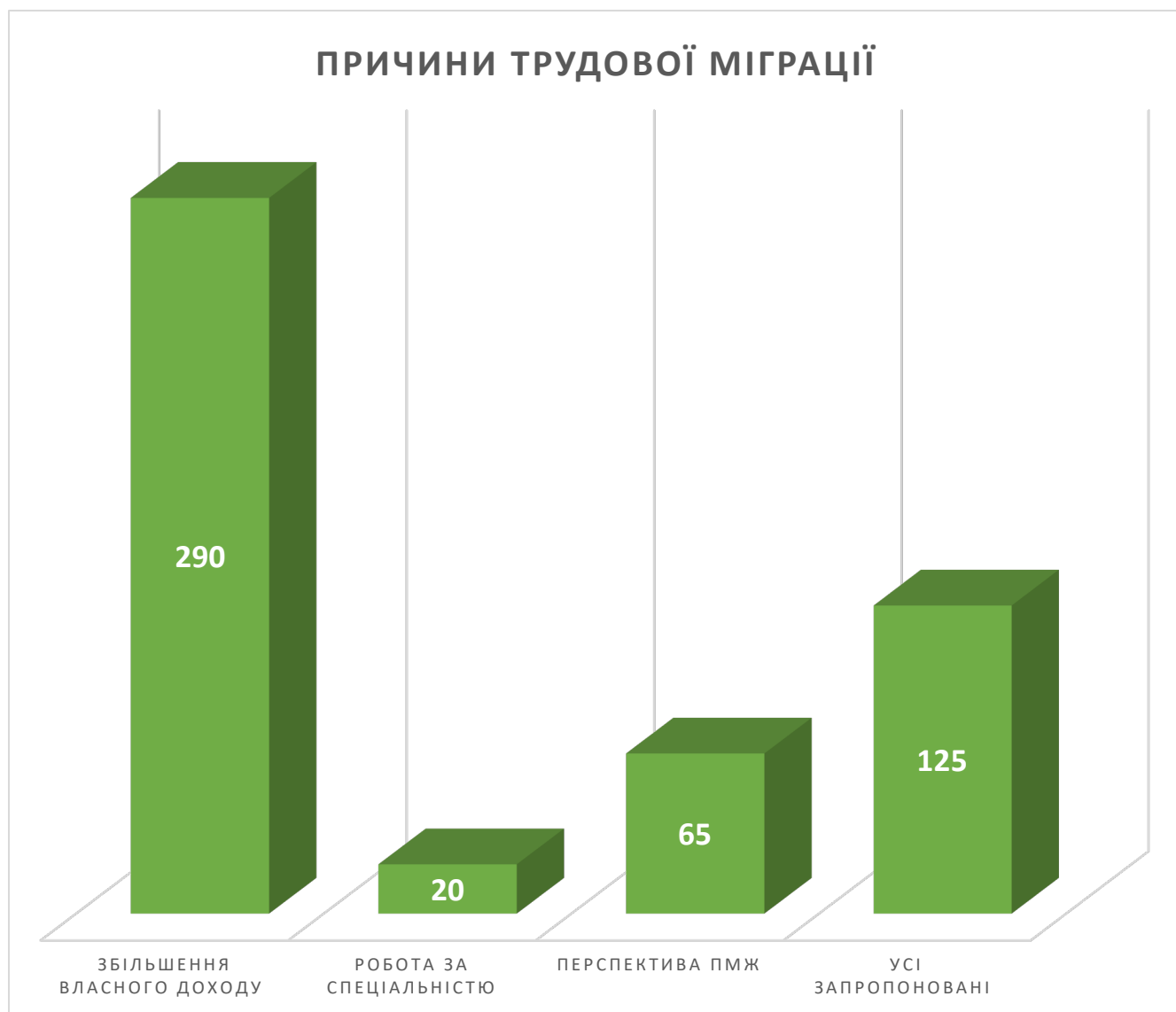

ДОДАТОК Г. ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОГРАФІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

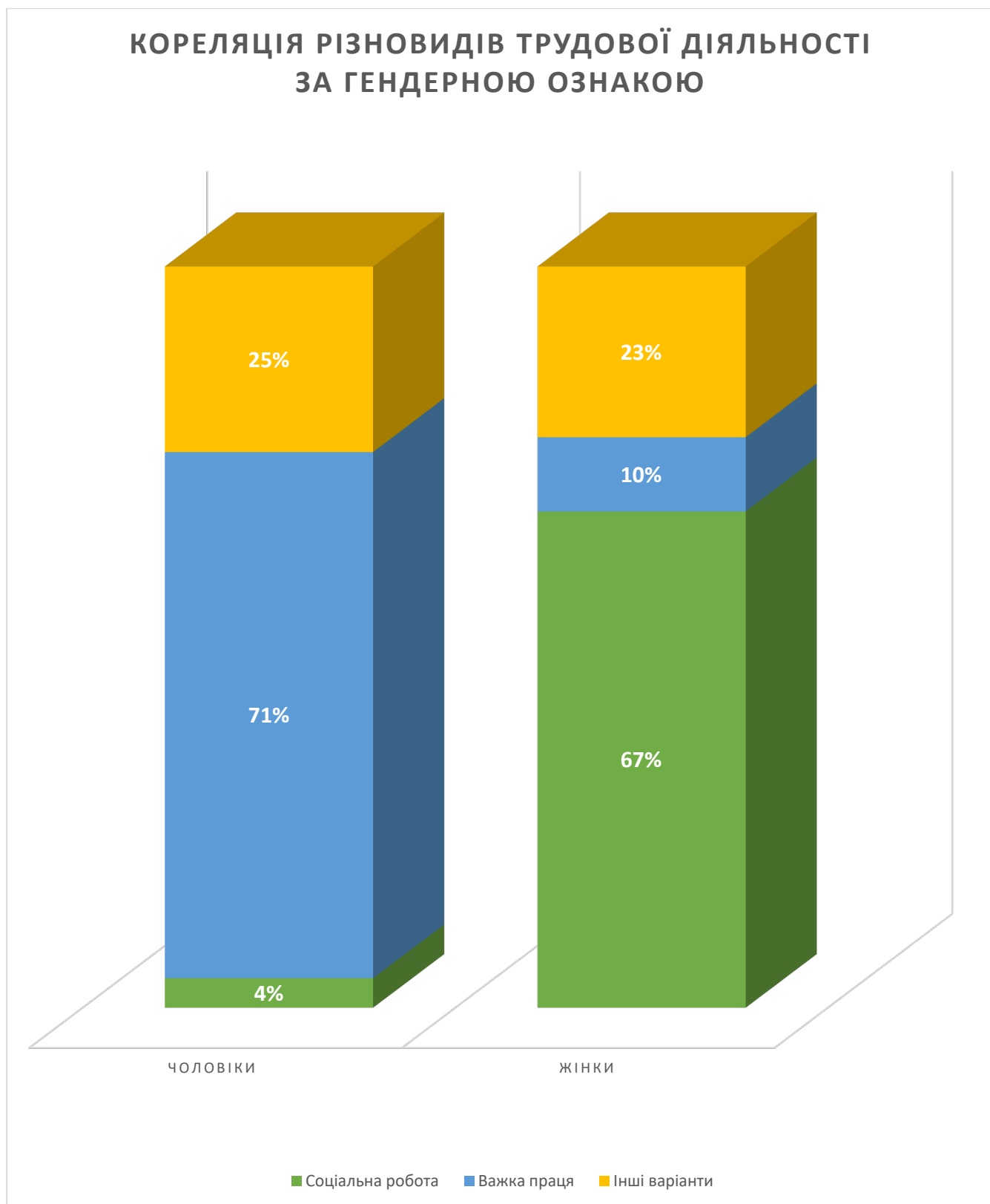
ГЕОГРАФІЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ДОДАТОК Г. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

ДОДАТОК Д. КОРЕЛЯЦІЯ РІЗНОВИДІВ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА
ГЕНДЕРНОЮ ОЗНАКОЮ

ДОДАТОК Е.. ТЕНДЕНЦІЇ ТА УМОВИ ПОВЕРНЕННЯ ДО ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

